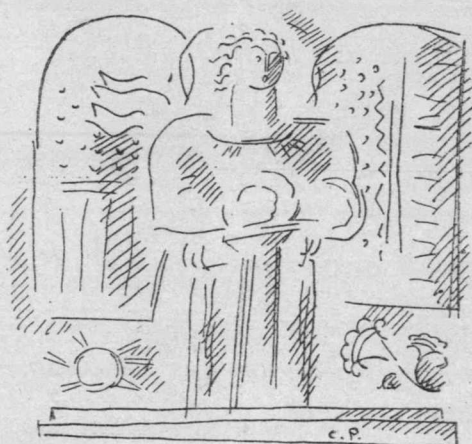

ΤΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ
ΚΑΛΙΕΡΓΕΙΑΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1938

2

ΤΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΛΙΕΡΓΕΙΑΣ

Συντακτική Έπιτροπή

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΗΡΩ Ε. ΚΟΡΜΠΕΤΗ

ΝΑΣΟΣ ΔΕΤΖΩΡΤΖΗΣ

Π. Α. ΠΑΠΑΛΗΓΟΥΡΑΣ

Τὰ γράμματα, ἡ ὕλη καὶ τὰ ἐμβάσματα στὴ διεύθυνση «Τὰ Προπύλαια»,
Λασκάρεως 15, Ἀθήναι.—Ἐτήσια συνδρομὴ ἐσωτερικοῦ δρ. 80 καὶ γιὰ τοὺς
φοιτητὲς δρ. 60.—Συνδρομὴ ἐξωτερικοῦ φρ. γαλλ. 40.—Τιμὴ τεύχους δρ. 7.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ Πρὶν ἀπὸ τὸ ξεκίνημα (μελέτη).
ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ Ἀπὸ τὴν τραγωδία «Ἀσκληπιός» (ἀπόσπασμα).
Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ Πρὸς τὴν καθολικὴ παιδεία (μελέτη).
ΠΛΑΤΩΝ (μετάφραση καὶ σημειώσεις ΗΡΩΣ Ε. ΚΟΡΜΠΕΤΗ) Ἐπιστολὴ Ζ' (συνέχεια).

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα σήμερα. — Οἱ συνεργάτες τοῦ περιοδικοῦ.

*

ΘΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΟΥΝ ΣΤΑ ΕΡΧΟΜΕΝΑ ΤΕΥΧΗ:

Κ. Ί. Δεσποτόπουλου: Ἄτομον καὶ Πολιτεία στὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα
(μελέτη). — Π. Α. Παπαληγούρα: Ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν Ἀλέξανδρο (μελέτη). —
Ἡρῶς Πεζοπούλου: Γνωριμιὰ μὲ τὸ Βέρθερο (μελέτη). — Marcel Proust (εἰσαγωγή
καὶ μετάφραση Νάσου Δετζώρτζη): Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ «Recherche du Temps
Perdu». — Rainer Maria Rilke (εἰσαγωγή καὶ μετάφραση Ἡρῶς Πεζοπούλου): Γράμ-
ματα σ' ἓνα νέο ποιητὴ.

ΤΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ

ΕΤΟΣ Α' — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1938 — ΑΡΙΘΜΟΣ 2

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ

Δὸς μοι ποῦ στῶ καὶ κινῶ τὴν γῆν.

Παιδάκι σὰν ἤμουν, καὶ ἀκόμα ὅταν τε-
λειῶνα τὶς σπουδές μου, κάποτε καὶ ἀργό-
τερα, ὅσο εἰσχωροῦν βαθιὰ τὰ παιδιάτικα
χρόνια στὶς ἐποχὲς τῆς ὄριμης ζωῆς, τῶρα
συνήθιο καὶ ἀνάγκη νὰ φεύγω ἀπὸ τὴ θέση
ποῦ καταλάμβανα μέσα στὸ γύρω μου
πραγματικὸ κόσμο καὶ νὰ τοποθετῶ τὸν
ἑαυτό μου σὲ θέσεις ἢ πιὸ εὐνοϊκὲς ἢ καὶ
πιὸ τραγικὲς μέσα στὸν ἴδιο ἴσως κόσμο.
μὰ ψευτισμένο καὶ διορθωμένο ἀπὸ τὴ φαν-
τασία μου. Δὲ μοῦ ἀρκοῦσε ἡ ἀτμόσφαι-
ρα τῆς πραγματικότητας, οὔτε ἡ ἐλπίδα
τοῦ πάντα τὴν ἀκολουθεῖ ἀόρατη καὶ τὴν
ἀπαλύνει.

Ἡ ἀποστασία μου αὐτὴ ἦταν ἀπαραίτη-
τη γιὰ νὰ πραγματοποιήσω τὶς ψυχικὲς
μου δυνάμεις, γιὰ νὰ ἐκπληρώσω τὸ ἦθος
μου. Πολὺ συχνά, καθὼς προχωροῦσα ὑφαί-
νοντας τὸ αἶλο νῆμα, παρατηροῦσα πὼς
δὲν ἦταν κατάλληλη γιὰ τὴν ἄρτια συγ-
κρότηση τοῦ νέου ἑαυτοῦ μου ἡ θέση ποῦ
τόν εἶχα τοποθετήσῃ μέσα στὴν ἀτμό-
σφαιρα τῆς φαντασίας μου. Τότε τὸν ἔ-
παιρνα, μὲ μιὰ καταπληκτικὴ εὐκαμψία,
τὸν ἔστηνα σὲ ἄλλη θέση, σὰν ἓνα πιό-
νι σκακιοῦ, καὶ δοκίμαζα ἀπ' ἀρχῆς ἔα-
νὰ τὸ δυνεῖρό μου. Δὲν ἀναπαύομαι πα-
ρὰ μόνο ὅταν ἔβρισκα, κάποτε μετὰ πολ-
λῶν μηνῶν προσπάθεια, στοὺς περιπάτους,
στὸ χάξεμα ἀπάνω ἀπ' τὰ βιβλία, στὶς ἀυ-
πνίες μου, τὴν τοποθέτηση ποῦ ἔναρμονί-
ζονταν μὲ τὰ καίρια σημεῖα τοῦ φαντασι-
κοῦ μου ὀρίζοντα καὶ ποῦ θὰ ταίριαζε κάθε
πράξη μου μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς. Ἀρχίζα ἔτσι
σιγὰ - σιγὰ νὰ καταλαβαίνω πὼς τὸ κύριο
καὶ σ' αὐτὴν τὴν κρυφὴ ζωὴ ποῦ διαδραμα-
τίζονταν μέσα μου, εἶναι τὸ ἴδιο ποῦ εἶναι

κύριο καὶ στὴ φανερὴ ζωὴ ἡ ὀρθὴ τοποθέ-
τηση.

Τὸ συνηθισμένο εἶναι νὰ βρίσκεσαι ἀπὸ
πρὶν σφηνωμένος τυχαία κάπου στὰ πράγ-
ματα καὶ γιὰ νὰ μὴ χάσεις τὴν ἰσορρο-
πία σου καὶ τὴν τάξη σου καὶ τὴν ἡσυχία
ποῦ φέρνει ἡ τάξη μαζί της, νὰ κρατιέσαι
στὴν τυχαία σου θέση μὲ φόβο, ντυμένο τὸ
πιὸ συχνὰ τὸ σῆμα τῆς πίστης ἢ τῆς συν-
τηρητικότητας ἢ τῆς ἀνάγκης. Τὸ ἀνθρώπι-
νο ὅμως εἶναι νὰ αὐτοτοποθετεῖσαι, νὰ αὐ-
τοορίζεσαι, νὰ σπᾶς τὴ φυσικομαθηματικὴ
τροχιά τοῦ φαινομένου σου καὶ νὰ γίνεσαι
ἐλεύθερη οὐσία. Ἀπὸ τὸ ὄριο αὐτὸ καὶ πέρα
ἀρχίζει ἡ εὐθύνη, ἡ ἁμαρτία, ὁ πόνος καὶ
ἡ ἱστορία μας.

Κάθε ἀγώνα τὸν ἀξίζει αὐτὴ ἡ τοποθέ-
τηση. Χωρὶς αὐτὴν, κανένας ἀγώνας δὲν
ἀξίζει.

Παράδειγμα ἀποκαλυπτικὸ γι' αὐτὴν τὴν
ἀδιάβαστη μῆση τῆς πρώτης ἀνθρώπινης
πράξης μοῦ ἦταν οἱ ἀρχαῖοι νοοί. Ἐἴτε
στὴν Ἀκρόπολη, εἴτε στὸ Σοῦνιο, εἴτε
στὴν Ἀφαία, ἀνάμεσα στὶς πάντα πληθυνό-
μενες αἰτίες ποῦ συγκλίνανε γιὰ νὰ ἀπαρ-
τίσουν τὴν αἰσθητικὴ τους ἐπιβολή, ξεχώ-
ριζα τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴ βεβαιότητα τῆς
τοποθέτησής τους. Δὲ στέκονται ἔτσι γιὰ
νὰ φαίνονται ὠραῖοι καὶ νὰ ἐξηγοῦνται ἀπὸ
τοῦτο μόνο ἢ ἐκεῖνο τὸ σημεῖο. Ἀπὸ ὅλα
τὰ δυνατὰ σημεῖα ἰδωμένοι μᾶς προσφέ-
ρουν τὸ λόγο τους, γιὰτὶ ἡ τοποθέτησή τους
βρίσκεται στὸ κέντρο, ὅπου συγκλίνουν καὶ
ἐνώνονται οἱ ἀχτίνες ὅλης τῆς ὀπτικῆς
σφαιρας, καὶ ἔτσι, μὴ ὄντας αἰσθητικὰ ἐξαρ-
τημένοι ἀπὸ κανένα ὠρισμένο σημεῖο, εἶ-
ναι, μὲ τὴν ἰσορροπία καὶ τὴν κεντρικότητα

τηςθέσης τους,αυτάρκεις.Ό αισθητικός τους λόγος είναι αδιάφορος μπροστά σ' όποιο σημείο, μπροστά σε ό,τι στέκει έξω τους. Μπορεί να φαίνονται, καθώς είναι τόσο όμοιοι με τη γη που τους στηρίζει, σά σκληρές, άειθαλείς άκωνες, που τυχαία έ- κει φυτώσαν,σάν τ' άλλα άνθισματα της γης. Και όμως είναι θεληματικά, συνειδητά και αυτόνομα έργα, που την αίτια τους δεν την έχουν στην τύχη, αλλά στο λόγο τόν έσωτάτο, αυτόν που πρώτα εκφράζεται με την πρωταρχική πράξη της τοποθέτησής τους. Γι' αυτό οι άρχαιοι νοιά σού δίνουν μιά έντύπωση κυριαρχίας σε ό,τι γύρω τους ή στέκει ή περνάει.

Και έλεγα:«να τοποθετήσεις τόν έαυτό σου μέσα στη ροή τών πραγμάτων με τήν ακρίβεια και τή βεβαιότητα, με τή νομιότητα και τήν πειθαρχία του άρχαιου ναού». Τό παράδειγμα όμως δεν αξίζει όταν τό μιμείσαι, μά όταν σου δίνει τήν αυτότελεία να πλάσεις κάτι διαφορετικό, μέσα σε πάντα διαφορετικούς όρους. Στην ανθρώπινη περιούχ έχει ή τοποθέτηση ένα στοιχείο κινήτικό, δυναμικό, που τήν κάνει λιγώτερο πλαστικά συλληπτή, αλλά πιό άγωνιστική, πιό τραγική. Στόν άρχαιο ναό, ή τοποθέτηση άγνοεί τό χρόνο' είναι άθάνατη.Ή ανθρώπινη τοποθέτηση έχει τή συνείδηση του χρόνου, του αδιάπτωτου θανάτου της στιγμής, της φυγής προς τήν άνυπαρξία. Γι' αυτό είναι μιά τοποθέτηση που δε γίνεται μιά φορά, αλλά που γίνεται αδιάκοπα, γιατί αδιάκοπα αλλάζει μέσα μας ή ουσία και γύρω μας ό όρίζοντας' μιά τοποθέτηση που είναι άσταμάτητη ένεργεια, δημιουργία και αναδημιουργία του έαυτού μας, προσαρμογή και ίσορροπηση χωρίς τέλος, αιώνια ρευστών και μεταβλητών στοιχείων' μιά τοποθέτηση που πρέπει να είναι αδιάκοπα άλλιώτικη, για να μένει πάντα πιστή στην ίδια άρχή της, στόν πρωταρχικό της νόμο' και γι' αυτό μιά τοποθέτηση που γίνεται και στέκει μέσα σε άέναι κίνδυνο' στην κάθε στιγμή μιά λύση, που γίνεται πρόβλημα της έρχόμενης στιγμής.

**

Νά τοποθετήσει τούς μολυβένιους του στρατιώτες τό παιδί έτσι που οι μετακινήσεις τους, κατά κάποιο δικό του ρυθμό, να συναρμολογούνται σε μιά δραματική ένότητα, ήταν εύκολο' γιατί τό παιχνίδι δεν είναι ποτέ κάτι ύλικο' είναι άφορμή για τό κύκλωμα της παιδικής φαντασίας. Έφτανε τότε ένα νόημα τάξης, λογικότητας, εμορφίας. Τώρα χρειάζονται και αυτά, αλλά και ή υπερνίκηση του ύλικού στοιχείου. Ή τοποθέτησή μου πρέπει να είναι τέτοια, ώστε ή αντίσταση του ύλικού στοιχείου να μη τή συναντήσει.

Στήν ανθρώπινη περιούχ, ή τοποθέτηση γίνεται αδιάκοπη αναπροσαρμογή σε δε-

δομένα που είναι δυνατώτερα από τή δύναμή μας. Τούτο όμως διόλου δε σημαίνει υποχώρηση, κάμψη μπροστά στην αντίσταση και ύποταγή. Σημαίνει άπεναντίας άγώνα και έπιμονή για να φτάσουμε με τά κάθε φορά άλλα άναγκαία μέσα στο ίδιο τέρμα. Ή προσαρμογή αυτή και αδιάκοπη άλλαγή τών μέσων σημαίνει ακριβώς τήν έμμονή στην ίδια τοποθέτηση. Και θέλω να όνομάσω τή λειτουργία αυτή της πράξης μας *πολιτική*, μιά κατηγορία που δεν άνήκει μονάχα στη σφαίρα της πολιτείας, αλλά άρμόζει και σε κάθε αυτόνομη άτομική ζωή. Αυτότοποθετούμε πρακτικά τόν έαυτό μας, όταν όρίζομε οι ίδιοι τό σκοπό της πράξης του. Τότε μονάχα ή προσαρμογή τών μέσων μπορεί να όνομασθεί πολιτική' άλλίως δεν είναι παρά άγελαια πορεία προς τό μοιραίο.

Άπό τή μιά μεριά τό σταθερό σημείο της τοποθέτησής σου στην πράξη γίνεται για κάθε άνθρωπο άξιος σκοπός, και από τήν άλλη ή τρικυμιώμενη ροή της πραγματικότητάς του. Άνάμεσα στά δυό ζητάμε τή σύνδεση, τή σύνθεση, για να σπειρωμε τήν έλευθερία μας στά άνελεύθερα πράγματα τά ίδια. Τέτοια είναι ή ύψηλή σημασία της κακοφημισμένης λέξης, της πολιτικής.

**

Τούτη ή τοποθέτηση είναι τό πιό δικό μας, τό πιό άμετάβατο, τό πιό προσωπόπαγές στοιχείο. Σε κάθε περίπτωση είμαστε ή τοποθετήσαμε. Όλα τά άλλα μπορεί να όφείλονται σε κάτι ξένο, να κερδίζονται ή να χάνονται από τή φορά τών πραγμάτων' τό μόνο βέβαιο και άναφαίρετο κτήμα μας είναι ή τοποθέτησή μας.

Ό φιλόσοφος λέει: ήθικό δεν είναι άλλο από τήν ήθική μας βούληση' ή άρχική δηλαδή τοποθέτηση της πρακτικής μας συνείδησης. Έμείς κάτι γενικώτερο προσπαθούμε να εκφράσομε. Γιατί ή τοποθέτηση,σάν άρχή της ψυχικής ζωής, δεν είναι μονάχα ή ήθική στάση του έγώ' συγκεντρώνει και ένώνει σε μιά άρχή όλες τις δυνατές του στάσεις, τή θεωρητική, τήν αισθητική, τή θρησκευτική, τή ήθική, τήν έρωτική, τήν ιστορική, και τις πληρώνει με συγκεκριμένη και πάντα άνανεούμενη ουσία.

**

Ή προσπάθεια της τοποθέτησής ύπάρχει πριν από κάθε άλλη. Τις άλλες αυτή τις δικαιώνει και τις καταλογίζει σε μιά συνείδηση. Είναι ή άρχή κάθε στάσης και κάθε κίνησης' άφετηρία και σκοπία. Είναι και ό λόγος της ανθρώπινης αξιοπρέπειας' τό όριο που χωρίζει τόν άνθρωπο που είναι πνεύμα, από τόν άνθρωπο που μαζεύει από χάμα τό πνεύμα τών άλλων και τό αναλύει, μεταβάλλοντάς το

σε ύλη χρήσιμη και έκμεταλλεύσιμη.

Ή τοποθέτηση θα μπορούσε να σημειωθεί σάν ένα ιδεατό σημείο όπου όλες οι δυνατόι και οι τάσεις μιάς άτομικής ύπαρξης συγκλίνουν σάν άχτίδες προς ένα κέντρο. Αυτό τό σημείο καθέναν τό διαλέγει έλεύθερα και τό καταλαμβάνει. Τέτοια σημεία είναι άπειρα, όσο άπειροι είναι οι δυνατόι τύποι της ανθρώπινης προσωπικότητας.

**

Τό ότι ό άνθρωπος διαλέγει έλεύθερα τό σημείο τούτο, και μ' αυτό τή στάση του στη ζωή, δε σημαίνει πως δεν ύπόκειται στους γενικούς νόμους που διέπουν τή θεωρία και τήν πράξη του' δε σημαίνει ότι έχει δικούς του θεωρητικούς, ή ήθικούς, ή αισθητικούς νόμους. Ή πρωτοβουλία ύπάρχει στο ότι πριν προχωρήσει σ' ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής και ύποταχθεί στο νόμο της, διαλέγει τό πρωταρχικό σημείο της τοποθέτησής από τό όποιο, με τό δικό του τρόπο, μπορεί να συμμορφωθεί σ' όλους αυτούς τούς νόμους, ή να συμμορφωθεί προς μερικούς άπ' αυτούς, παίρνοντας μετρώς στους έπλοιπους μιά στάση άρνητική ή και αδιάφορη. Και τις δυό φορές όμως, οι νόμοι της ζωής δεν καταλύονται. Όσοι νόμοι άρνητικά και ούδέτερα άντικρίζονται, αυτοί στέκουν έξω από τήν περιούχ της ύποκειμενικής ικανότητάς του' τίποτε άλλο. Και πάλι, όσοι θετικοί άντικρίζονται, αυτοί από τό ιδεατό σημείο της τοποθέτησής, τό έλεύθερα διαλεγμένο ένωτικό κέντρο, παίρνουν για τόν κάθε άνθρωπο συγκεκριμένη μορφή και ουσία. Χωρίς διόλου να καταργεί ή τοποθέτηση τή γενικότητά τους, ταυτόχρονα τούς δίνει τήν άπόλυτη προσωπική σφραγίδα της πραγματοποιήσής. Άνάλογα με τό σημείο της τοποθέτησής, αλλάζει κάθε νόημα ζωής που είναι πάντα προσωπικό, χωρίς να άγγίζεται ή αιωνιότητα του νόμου που κάθε φορά τή διέπει. Έτσι και ό Παρθενώνας είναι μιά συνισταμένη από πραγματοποιημένους γενικούς κανόνες αισθητικούς, και όμως σύγχρονα έργο άπόλυτα μοναδικό. Ό φιλοσοφημένος δε θα δυσκολευθεί να καταλάβει ή τό μοναδικό και τό προσωπικό δεν είναι έξαιρεση από τούς νόμους, αλλά ό άναγκαίος όρος της πραγματοποιήσής τους.

Άν κάθε ειδική στάση ζωής έχει τό νόμο της, ή πρωταρχική τοποθέτηση φαίνεται να είναι κάτι άπόλυτα άνομο' ή γιατί, ή άλογη έκλογή του άξονικού σημείου, που γίνεται άρχή κάθε μορφής ζωής και στηρίζει τήν ένότητά της. Και όμως και αυτή ή στάση πρέπει να νοσηθί σά νόμιμη. Ύπάρχει στο όριο όπου ένας πρωταρχικός νόμος, υπερβαίνοντας κάθε συνειθισμένη μορφή τού νόμου, έπιτάσσει τήν έλευθερία από κάθε άλλη έπιταγή, που τυ-

χόν, από τά άπειρα σημεία όρθής τοποθέτησής, άλλα θα άπόκλειει και άλλα θα δέχονταν. Ό νόμος της τοποθέτησής δέχεται άπειρες κατευθύνσεις ζωής Ισοτίμα άξίες. Άπό αυτή τή μεριά δεν είναι κλειστός' δεν όρίζει, δεν περιορίζει' άποκλείει όμως ό- λες τις άπειρες κατευθύνσεις που δεν είναι άξίες. Και όρίζει κιόλας ποιές είναι αυτές' είναι όλες εκείνες που δεν τις διάλεξε έλεύθερα ό άνθρωπος λόγος, αυτός που είναι ταχμένοσ και μόνος μπορεί να διαλέγει έλεύθερα. Όλες οι τοποθετήσεις που θα βρεθούν από τόν άνθρωπο λόγο είναι άξίες. Γι' αυτό, ό νόμος της τοποθέτησής είναι νόμος έλευθερίας. Νά τοποθετήσεις τόν έαυτό σου έλεύθερα από κάθε προηγούμενο όρισμό, από κάθε προηγούμενο έπηρασμό. Αυτός είναι ό νόμος που άντι κάτι να έπιτάσσει, σάν κάθε ειδικός νόμος ζωής, — και τό κατηγορούκό πρόσταγμα άκόμα κάτι έπιτάσσει, — έπιτάσσει μονάχα τόν άποκλειισμό κάθε έπιταγής έκτός από τή δική μας.

Γι' αυτό ή έλεύθερη τοποθέτηση δεν είναι τυχαία, είναι έλλογη. Ή τυχαία δεν είναι ποτέ έλεύθερη, γιατί δεν έχει αίτια τό ίδιο τό έγώ. Όταν ή τοποθέτηση είναι τυχαία, τό έγώ δεν άυτοπροοριόρίζεται' είναι έτεροκίνητο. Ή έλλογη τοποθέτηση βέβαια δεν είναι ή στενά λογικά όρθή τοποθέτηση. Άπεναντίας, μπορεί νάνα έντελώς παράλογη. Μπορεί, για να θυμηθούμε τόν Κίρκεγκααρντ, να είναι σάν τήν τοποθέτηση του Άβραάμ τήν ώρα που άνηφορούσε για να θυσιάσει τόν Ίσαάκ και μαζί πίστευε στη θέληση του Θεού να θυσιάσει τό παιδί του και στη θέληση του Θεού να μη σκοτωθεί ό Ίσαάκ.

**

Άς φαντασθούμε τώρα πως βρήκαμε τό σημείο της δικής μας τοποθέτησής μέσα στο άπειρο τών δυνατοτήτων, τό σημείο όπου ό Άρχιμήδης θα τοποθετούσε τό μόχλο του για να κουνήσει τή γη' και ή ψυχή μας στέκεται τώρα εκεί, έτοιμη, γεμάτη άπ' όλες τις δυνάμεις της, σε μιά στιγμή άκινήσας. Βλέπει τόν κόσμο μπροστά της' ν' άπλώνεται σάν κάμπος. Πρέπει τώρα από τό σημείο τούτο να έκπορευθεί ή κίνηση, ή ζωή' πρέπει από εκεί να μοιράσει ή ψυχή στά πράματα τις δυνάμεις της, να τις κατευθύνει μέσα από τά πράματα, με τούς δρόμους της να φθάσει στα τέρματά της, πραγματοποιώντας τήν πολιτική της.

Θεληματικά, κάποιο λάθος κάνουνε αυτή τή στιγμή. Ή τοποθέτηση είναι κιόλας έκλογη και όρισμός του τρόπου της πραγματοποίησης' περιέχει δυνάμει ό,τι συγκεκριμένο θα φανερώσει ή ένεργεια. Έκφράζομαι όμως έτσι για να ένεχωρίσω τήν όψη τήν ένεργητική, τήν πραγματοποιητική της τοποθέτησής. Πάλι έδώ για τήν τοποθέτηση μιλάω, άλλα συνδέοντας τήν με τή ζωή, όπου

θά πραγματοποιηθεί. "Ό,τι εκεί θά πραγματοποιηθεί, εξαρτάται από το σημείο της τοποθέτησης. Και ρωτώντας τι θέλομε ή τι πρέπει να πραγματοποιήσομε, είναι σα να ρωτάμε ποιό θέλομε ή ποιό πρέπει να είναι το σημείο της πρωταρχικής μας τοποθέτησης.

"Η τοποθέτηση έχει άπειρες δυνατότητες. Δέ μπορούμε να πούμε ο ένας για τον άλλο ποιά μπορεί ή ποιά πρέπει να είναι ή τοποθέτησή του και συνακόλουθα τί θά διαλέξει από όλα όσα είναι να πραγματοποιηθούν στη ζωή. "Ακόμα και από το λόγο ότι για τόν καθένα είναι διάφορα τή ξεχωρητικά δεδομένα, δέ μπορεί να όρισσομε σημεία τοποθέτησης.

Θά μπορούσαμε μονάχα να όρισσομε ένα ιδεατό σημείο, από τό όποιο όλες οι αξίες της ζωής θά έβρισκαν την ολοκληρωτική τους πραγματοποίηση. Τό σημείο τούτο θά ήταν τό σημείο του Θεού. "Αλλά λύσεις συγκεκριμένες, ανθρώπινες, έφικτές, δέ μπορεί να δώσομε, γιατί άπειρες είναι οι αξιολογικά ασύγκριτες μεταξύ τους δυνατότητες πού παρουσιάζονται. Μόνο προβλήματα θά θέσομε. "Η γνώση και ή σοφία μας εδωθ θά έχει αναγκαστικά ή τό χαρακτηριστήρα της προβληματικής ή τό χαρακτηριστήρα μιας προσωπικής όμολογίας, μιας προσωπικής λύσης, πού ισχύει μονάχα για τόν ίδιο τό λύτη, — άν ίσχυει και γι' αυτόν σε όλες του τις ώρες.

**

Δυό άρχες μόνο είναι βέβαιες και στέκουν πριν από κάθε πρόβλημα και από κάθε προσωπική λύση.

Τό ιδεατό τούτο σημείο πρέπει να είναι εκείνο από όπου μπορεί κάθε άτομο να αποδώσει τό μέγιστο όριο της πνευματικής του δημιουργίας ή ενέργειας. Συμβαίνει κάποτε τό όριο αυτό ν' αγγίζει καλλίτερα, όταν όρισμένες αξίες ζωής εγκαταλείφθουν και θυσιασθούν και συγκεντρωθεί ή ζωή σε λίγους ή σ' ένα μόνο σκοπό. Κάποτε συμβαίνει τό αντίθετο. Τό πρώτο έχει αίτια την ύποκειμενική αδυναμία του ανθρώπου. Τό δεύτερο είναι ή ιδανική λύση, και στίς περισσότερες περιστάσεις και ως ένα όρισμένο όριο, ή λύση ή πρόσφορη για την ανάπτυξη γενικά της πνευματικής δημιουργικότητας. Δέν είναι όμως και ανάγκη τό σημείο της τοποθέτησης να βρίσκεται σ' ένα από τά άπειρα σημεία όπου συνδέονται, χωρίς να άλληλοαναιρούνται, οι νόμοι όλων των δυνατών στάσεων του ανθρώπου. Για τόν μυστικό, λόγω χάρι, πού μπορεί να έχει μίαν απόλυτα όρθή τοποθέτηση, και μ' αυτή να φτάνει στο άνωτατό όριο της πνευματικής δημιουργίας, ο νόμος της πίστης, όταν δέν είναι άυπαρχτος, είναι άνάγιος. "Αρκει από τό σημείο της τοποθέτησης να είναι δυνατή ή έλευθερη αντιμετώπιση

ση κάθε μορφής ζωής, χωρίς να υπάρχει άνάγκη ή αντιμετώπιση να είναι και θετική. Και άρκει να είναι κάθε φορά εκείνη πού θά εδιδπλώσει περισσότερο πλατιά την πνευματική δημιουργικότητα του ανθρώπου. Αυτή είναι ή πρώτη αρχή.

"Η δεύτερη είναι πώς ή ζωή της ψυχής πρέπει να διατηρεί την ενότητα της. Τό σημείο της τοποθέτησης εκφράζει άκριβως αυτή την ενότητα. Χωρίς αυτή δέν έχει ή φυσική ζωή μορφή. Θά έλεγα πώς είναι πνευματικά άνυπαρκτη.

**

Μέσα σ' αυτή την άνυπαρξία της άσχηματίας της αρχίζει ο νέος τή ζωή του.

"Ο νέος, πού δέ γέραςε πρώϊμα, δέν ξέρει τί να πρωταγκαλιάσει από τά πλούτη της ζωής. Για να πιάσει τό ένα, αφήνει τ' άλλο, με τή νευρική άνησυχία και τή δίψα της πεταλούδας στον ήλιο. "Αλλοτε ή έλπίδα φλογίζει αυτό τό φτερούγισμα, άλλοτε ο άγέρας πού τό σπράχνει είναι ή άπελπισία. Οι έναλλαγές είναι τόσο άπότομες, και ή δύναμη να προβλέπει την έπόμενη τόσο λίγη. "Όλα τά δυνατά τέρατα άνυψώνονται στον όρίζοντά του και καλούν τό νέο, σαν τά βασίλεια της γής πού έδειχνε ο Πειραμός στην έρημο.

"Η πιο φυσική και άπλη σκέψη τού νέου είναι όλα να τά άποχτήσει, να τοποθετηθεί στο ιδεατό σημείο, στο σημείο του Θεού.

Και ο νέος παρατάει τό όνειρο και μπαίνει στη ζωή, όσο ξεμακραίνει από αυτό τό σημείο. "Αργεί, άντιδρά κάποτε χωρίς να τό ξέρει ο ίδιος. Δέν παραδέχεται αυτή την έγκατάλειψη, και όμως πρέπει να θυσιάσει να θυσιάσει έγκαιρα, δίκαια, με μέτρο και διάκριση. Να θυσιάσει την *ήδονή μιά και την άρετή της πολυπραγμοσύνης του*, για να μείνει πιστός σε μίαν ανθρώπινη τοποθέτηση, πού θά πρέπει να γίνει όχι αρχή διασποράς, αλλά αρχή συγκέντρωσης της ψυχικής του ενέργειας. "Όσο πλουσιότερος σε δυνάμεις ο νέος, τόσο και τούτος ο έχθρός της πολυπραγμοσύνης γεννιέται έντός του δυνατώτερος. Είναι σκληρό να παραδεχθείς πώς κάθε έργο επιβάλλει στο δημιουργό του την έγκατάλειψη άπειρων άλλων έργων πού θά μπορούσαν να ύπάρξουν. Κάθε πράξη στριζέται στη δύναμη της παραίτησης από άπειρες άλλες ένδεχόμενες πράξεις, πού κανείς δέν ξέρει άν τελικά δέ θά είχαν μιά καλλίτερη έκβαση (!). "Η αναβλητικότητα, ή διστακτικότητα, ή άμφισβαντευση προδίδουν την έλλειψη δύναμης γι' αυτή τή θυσία και την υπέθυνη εγκατάλειψη. Μας λείπει τό *ήθος* της τοποθέτησης. Κάθε βαθός ανθρώπινος σύν-

(1) Τις σκέψεις αυτές τις έχει τώρα και χρόνια άναπτύξει ο κ. Κ. Δεσποτόπουλος στο *«Πρώτο πρόβλημα της πνευματικής ζωής»*, στο περιοδ. *«Ιδέα»* τ. 1 (1933) σ. 298 κ.έ., και ύστερα στην *«Πνευματική ύπόσταση της νομικής έπιστήμης»* (1937) σ. 6 κ.έ.

θεσμος επιβάλλει την άπόρριψη πολλών άλλων. Συχνά ανθρώπινες σχέσεις αντιφατικές άλληλοκαταστρέφονται, ή στο τέλος τυχαίες περιστάσεις και άκυριάρχητα πάθη επιβάλλουν την έκλογή και την έγκατάλειψη. "Όταν διαλέγει κανείς, τό σημαντικό δέν ύπάρχει στο ότι θετικά θέλεται κάτι, όσο στο ότι ταυτόχρονα θυσιάζονται όλα τά άλλα πού πρέπει να μη θέλονται πιά. Γι' αυτό ή πρώτη άρνητική προϋπόθεση και ή πρώτη άρετή της πολιτικής της ψυχής είναι ή δύναμη της θυσίας.

"Η θυσία αυτή δέ γίνεται τυχαία. "Ορίζεται από τό νόμο, κατά τόν όποίο τό σημείο αυτό πρέπει να γίνει σημείο συγκέντρωσης της ζωής. "Ορίζεται έτσι έλεύθερα, άφοδ τό ίδιο τό σημείο της τοποθέτησης είναι έργο έλευθερίας. «Τά σαυτοί ποιείν και μη πολυπραγμανοείν» δέν είναι μοναχά δικαιοσύνη, κατά τόν όρισμό του Πλάτωνος, είναι και έλευθερία.

Μ' αυτή την έγκατάλειψη κάνει ο άνθρωπος την τραγική όμολογία της σχετικότητας και της χρονικότητας του. Μετριέται με τό θάνατο, νιώθει τά όρια της ύπαρξής του. Είναι τόσο σκληρή αυτή ή θυσία στην όποια πειθανγκαζώσατε, πού κάποτε, μετά χρόνια, στρέφομε με συγκίνηση τή σκέψη μας, με τύψεις κάποτε, προς όσες πλούσιες δυνάμεις, όσα ώραία έργα, όσες έλπιδοφόρες άγάπες σκοτώσαμε, για να σώσομε τό πνεύμα μας.

Αυτή ή άρετή της θυσίας οδηγεί και στον έγώισμο. Παραμερίζομε και θυσιάζομε και άλλους για την αξία της ύπόστασής μας. Και κανένας νόμος δέν ύπάρχει πού να όρίζει τό όριο αυτό του έγώισμου. Τό αξιότερο πρέπει να ζήσει. Κάποια ύπερτατη ζυγαριά θά κρίνει ύθες και θύματα. Μά κανείς δέ θά μάς γλυτώσει από την ανάγκη να πληγώνομε συχνά και να καταστρέφομε, για να κάνομε τό καλό και τό σωστό μέσα στον άσωστο κόσμο.

**

Για να πούμε πώς θάπρεπε να βρίσκε ο καθένας, με τό δικό του άγώνα, τό όριο της προεπιθέμενης θυσίας, είναι ανάγκη να κάνομε μιά θεμελιακή διάκριση ανάμεσα σε νόση και σε πράξη.

"Ότι οι πραγματοποιήσεις μας, για να μη χάσουν τή δύναμή τους, πρέπει κάπου να συγκεντρωθούν και να περιορισθούν, γι' αυτό δέν άμφιβάλλομε. "Αλλά και ή νόση και ή θεωρία των πραγμάτων δέ χρειάζεται κάποιον όριο για να περισώσει τή δύναμή της; Και αυτό μάς είναι συνειδητή άλήθεια. Τούτο μόνο δέν πρέπει να ξεχνάμε: πώς τό όριο της πράξης αναγκαστικά θά είναι στενότερο από τό όριο της θεωρίας. Είναι πολλές αξίες πού πρέπει να παραιτησομε από την πραγμάτωσή τους,

και πού πρέπει όμως να τις κατανοήσομε, να τις εκτιμήσομε, να τις κρίνομε. "Υπάρχει έτσι ένας κύκλος θεωρητικής κατανόησης των αξιών της ζωής πολύ πιο πλατύς από τόν κύκλο της πραγματοποίησης. Δέν πιστεύω να είναι άνάγκη να προσθέσω, πώς ή πραγματοποίηση μιας αξίας μπορεί να συνιστάται σε καθαρή θεωρία, όπως ή πραγματοποίηση της αξίας της έπιστήμης. "Αλλο όμως είναι ή νόση της αξίας της έπιστήμης, πού τελειώνει με την αξιολογική τοποθέτησή της μέσα στο σύνολο των αξιών, και άλλο ή θεωρητική κατάκτηση των συγκεκριμένων άληθειών πού μάς δίνει ή έπιστήμη.

Μ' αυτή τή βάση ζύπνια πάντα στη συνείδησή μας, μπορούμε να προχωρήσομε στη ζήτηση των προβλημάτων πού γεννιούνται πρώτα γύρω από τό όριο της πρακτικής πολυπραγμοσύνης και της ειδικότητας στη σφαίρα της πραγματοποίησης, και ύστερα γύρω από τό όριο της καθολικής νόησης, της νοητικής πολυπραγμοσύνης και της μονομέρειας, πού παίρνει στη σφαίρα της αξιολογίας τό χαρακτηριστήρα της μεροληψίας.

Τά προβλήματα παρουσιάζονται κάποτε ίδια και στίς δυό περιπτώσεις, και γι' αυτό δέν τά διακρίνομε πάντα.

**

Θά ήταν πιο εύκολος ο άγώνας κατά της πολυπραγμοσύνης, άν ή θυσία έπρεπε κάθε φορά, αδιάκριτα να γίνεται θυσία όλων των σκοπών, εκτός από ένα, άν ή ανθρώπινη λειτουργία έμοιαζε με τή μονοκόματη ειδική λειτουργία της μηχανής, άν ήταν από πριν βέβαιο πώς ή θυσία πού φθάνει στο έσχατο όριο είναι και ή σωστότερη. "Όμως, με την ύπερβολή προς αυτό τό όριο, φεύγοντας τόν κίνδυνο της πολυπραγμοσύνης, πέφτομε στον δεσμό της μονομέρειας.

Οι περισσότεροι δέν είναι μονόπλευροι από τή δύναμη της εγκατάλειψης και από ύπερβολή θυσίας, είναι από αδυναμία να τοποθετηθούν σε σημείο όπου να μπορεί να άναφέρουν ποικίλες αξίες ζωής. Οι περισσότεροι είναι δουλικά, άθελα, από κόυνια μόνόπλευροι. Τά περισσότερα πολύτιμα μηρυμυκτικά της ειδικής έρευνας συνδυάζουν κάποια ειδική δύναμη της διάνοιας τους με την αδυναμία να άναπτύξουν μίαν οποιαδήποτε άλλη δύναμη. Πόσο διασκεδαστικοί φαίνονται μερικοί αόστηροι τιμητές της πολυπραγμοσύνης, πού, δακτυλοδεικτώντας τό παράδειγμά τους, κηρύττουν την άρμοδιότητα και λέν γι' αυτή τόν τόσα φρόνιμα και σωστά πράγματα, από την αδυναμία τους να πράξουν λανθασμένα!

"Αλλά πρέπει ν' αφήσομε τούς έτεροκίνητους και να σταθομε σ' αυτούς πού έχουν μέσα τους τό πρόβλημα και τή δύναμη

αυτόνομα να το λύσουν, αυτούς που ζητάν με αγωνία το δριο ανάμεσα σε πολυπραγμοσύνη και μονομέρεια.

* *

Έχει αυτός ο άγώνας ποικίλα επίπεδα όπου διεξάγεται, άλλα εξωτερικότερα, άλλα βαθύτερα, κανένα όμως χωρίς σημασία. Στην επιφάνεια, είναι η πάλη με το χρόνο και για τη νόηση και για την πράξη. Δε μπορεί να είσαι πολυπράγμων, γιατί δε σε παίρνει ο καιρός. Άλλωως, καλό θα ήταν να ήσουν. Όσοι το πρόβλημα το αντικρύζουν μονάχα από αυτή την όψη, ή όσοι την όψη αυτή την παραγνωρίζουν ή την περιφρονούν, είναι και οι δυο έξω από την αλήθεια. Ο χρόνος γίνεται απόλυτο εμπόδιο για τη διεύρυνση την απλειτη της ανθρώπινης ζωής. Δεν είναι όμως διόλου και το μόνο εμπόδιο. Είναι ζήτημα αν η ψυχή που σκορπίζεται σε πολλές μορφές ενέργειας, μπορεί να διατηρήσει την ενότητα της, που αυτή μόνο δίνει κύρος σε κάθε της έργο και σ' αυτή την ίδια.

Η πράξη μας πρέπει να έκταθει ως εκεί όπου θα δώσει τη μεγαλύτερη της επίδοση ή πνευματική μας δημιουργικότητα. Τούτη την επίδοση δε θα τη δώσει όμως ποτέ, αν έκταθει πέρα από το δριο που μπορεί να βαστάξει η ψυχική μας ένότητα. Όσο πιο στέρεη η ενότητά μας, τόσο και η επίδοσή μας βεβαιότερη. Και όσο πιο μεγαλύτερη η επίδοσή μας, τόσο πιο κοντά πηγαίνουμε προς το σημείο του Θεού. Καλύτερα η καθολική επίδοση και πραγματοποίηση, παρά η ειδική και μερική. Καλύτερα όμως η ειδική και μερική επίδοση, παρά η διασπορά της πράξης μας σε πολλές πραγματοποιήσεις, έτσι όμως που σε όλες να σπάσει η επίδοσή μας.

Στην πραγματικότητα είναι κάποτε δύσκολο να διαλέξουμε ανάμεσα σε μία σχετική πολυπραγμοσύνη, που σε πολλά πεδία δίνει σημαντικές επιδόσεις, και σε μία μονομέρεια, που σε μία κατεύθυνση δίνει μία πολύ μεγαλύτερη επίδοση.

Ο Γκαίτε δεν είναι λυρικός μεγάλος σάν τον Χαϊλντερλιν ή τον Κίτς, δεν έχει δραματικό έργο ανάλογο με τα έργα του Σίλλερ και του Ρασίν, δεν έγραψε μυθιστόρημα ισάξιο με του Μπαλζάκ ή του Τολστόη, δεν είναι όσο ο Νίτσε μεγάλος ψυχολόγος ή όσο ο Σοπενάουερ στοχαστής, αν και σε όλα τα πεδία δημιούργησε έργα μόνιμα. Η υπεροχή του όμως απάνω σ' όλους τους άλλους υπάρχει, όχι σε κάθε του έργο χωριστά, αλλά στην πολύπλευρη προσωπικότητα που συνθέτεται από όλα τα έργα του, και που σ' αυτήν ακριβώς την ένωση τους δηλώνουν ένα ανώτερο νόημα ζωής.

* *

Άκόμα πιο λεπτό παρουσιάζεται το

πρόβλημα της ενότητας στην καθολική νόηση. Ίσως νάπρεπε να πει κανείς, πως η καθολική νόηση και η πλατειά καλλιέργεια επιβάλλονταν άλλοτε, σήμερα όμως επιβάλλεται η αντίθεση, γιατί τόσο υπέρμετρα αυξήθηκε το πνευματικό ύψος, που όποιος πάει όλο να το καταλάβει, αναγκαστικά χάσκει την ενότητά του.

Βέβαια, δεν πρέπει ν' αγκαλιώσει κανείς περισσότερο ύψος απ' όσο σηκώνει η δύναμη της ενότητας της ψυχής του. Και ακόμα δεν πρέπει ν' αδράχνει κανείς τόσο ύψος, που να χαλαρώνεται η νοητική του δύναμη. Διάφορο όμως είναι το ζήτημα που πρέπει να τείνομε.

Ακριβώς, όσο σε μίαν εποχή πληθαίνει το ύψος που θα μπορούσε να νοηθεί, τόσο λιγοστεύουν οι συνειδήσεις που μπορούν να πλησιάσουν στο σημείο του Θεού, όπου είναι καθολική η εποπτεία των πραγμάτων, έτσι που τίποτε αξιο να μη μένει έξω από τη νοητική ακτίνα της συνείδησης. Οι άνθρωποι χάνονται τυχαία στις ειδικές έρευνες, χωρίς να μπορούν να τις αναγάγουν σ' ένα κέντρο ενωτικό, που μόνο θα μπορούσε στις έρευνες αυτές να δώσει αξία και πνευματική υπόσταση. Σε τέτοιες εποχές παράπονο είναι επιτακτική η ανάγκη να διατηρηθεί, σε λίγες τουλάχιστον συνειδήσεις, η σύνθεση και η ενότητα της θεωρητικής ζωής. Μονάχα από αυτές θα διαφυλαχθεί η αξιοπρέπεια του πνεύματος. Οι άλλες καταντούν τη θεωρητική λειτουργία της συνείδησης μία μηχανική, τυπική ενέργεια, άδεια από ουσία. Σ' αυτές τις εποχές ακριβώς χρειάζονται οι συνειδήσεις που θα μπορούσαν να κρατήσουν, μέσα στη νοητική τους ακτίνα, όσο το δυνατόν περισσότερα νοήματα. Όσο περισσότερο το θεωρητικό ύψος μιας εποχής, τόσο γίνεται πιο απαραίτητη η καθολική νόηση που ζητάει μίαν ενιαία, μα και μία πλατειά συνείδηση. Η χρονική σύνθεση της ιστορίας και η λογική σύνθεση της φιλοσοφίας είναι τα πολυτιμότερα στηρίγματα των πνευμάτων σε τέτοιους καιρούς. Λίγα ξέρουμε, σε άραια χρονικά διαστήματα φυτωμένα, πνεύματα συνθετικά που θα μπορούσε η δύναμή τους να μείνει παράδειγμα. Ο Άριστοτέλης, ο Ντάντε, ο Γκαίτε. Καθένας απ' αυτούς είχε το δρόμο του για να φθάσει στην καθολικότητά του. Στην εποχή μας όμως υπάρχει τέτοια δυσαναλογία του θεωρητικού ύψους και της θεωρητικής δυνατότητας της συνείδησης, που θα χρειάζονταν, για να φθάσει στην καθολικότητα, μία ριζικά νέα μέθοδος, μία καταπληκτική ικανότητα αφάιρσης και γενίκευσης, που άσφαλως πρό έκατο ακόμα χρόνων δε χρειαζόνταν. Το αίτημα όμως της καθολικότητας γι' αυτό ακριβώς είναι και πιο επιτακτικό.

Την καθολική νόηση όμως δε φτάνει να την εξαντλήσει η απλή θεωρητική

γνώση των αξιών και των όψεων της ζωής· χρειάζεται και η όρθη τους αξιολογική απότιμηση, ή δικαιοσύνη τους. Σ' αυτό το έργο θα χρειασθεί συχνά να αναγνωρίζουμε το σχετικό δίκαιο κάθε όψης, τη σχετική σημασία και των αντίθετων αξιών. Ένα τέτοιο ανάλογο και δίκαιο ζύγισμα έλαττώνει τον ένθουσιασμό ή και το πάθος, που μία μονόπλευρα ιδωμένη όψη της ζωής μπορεί να γεννήσει. Μπάζει μέσ' στην ψυχή μας την ψυχρότητα του άμερόληπτου δικαστή, του αντικειμενικού κοιτή, που ακριβώς δε σαγηνεύει τη νεότητα. Και ίσως στις μέρες μας, όπου κατ' έξοχην κυριαρχεί το πνεύμα της νεότητας, να υποστηριχθεί πως το προχώρημα της ζωής, πολύ περισσότερο από το ιδανικό της πνευματικής δικαιοσύνης, χρειάζεται την αδιάλλακτη, μεροληπτική άφοσίωση σε μίαν ιδέα, με την ταυτόχρονη παραγνώριση όλων των ιδεών που θα μπορούσαν να περιορίσουν την απόλυτη επικράτηση της πρώτης. Ίσως να μας έλεγαν, πως ύστερ' από τον κατακεραματισμό των καθολικών αξιών, έτσι που κάθε άτομο να έχει τη δική του αξιολογία, και, περισσότερο ακόμα, μέσα στην αμφιβολία και την άπιστία που σήμερα βασιλεύει, χρειάζεται η συγκέντρωση ή μεροληπτική, ίσως ή άδικη, της ψυχής γύρω από μερικές όψεις και μερικές αξίες, γιατί μονάχα έτσι θα περισωθεί το πνεύμα. Είναι εύκολο ν' ούχτο πως μ' αυτές τις σκέψεις που, φανερές ή καλυμμένες, κυκλοφορούν τώρα σε όλο τον κόσμο, έρχεται μία ήθικη έπιταγή ή μία ιστορική σκοπιμότητα να αλλοιώσει την κανονική λειτουργία της θεωρητικής συνείδησης. Για μένα αποκλείεται κάθε τέτοια σκέψη σκοπιμότητας, κάθε ήθικη έταγή, που άνουφωμένη απάνω από όλες τις αξίες της ζωής, θα ήθελε να τις προσδιορίσει όλες, και μάλιστα τις θεωρητικές. Το πνεύμα το αντικρύζω σε κάθε σφαίρα ύποταγμένο μονάχα στο νόμο τούτης της ίδιας σφαίρας, την επιστήμη στο νόμο του θεωρητικού λόγου, την τέχνη στο νόμο του ωραίου, τη θρησκεία στην αρχή της πίστης για μίαν άπλυτη ύπαρξη. Και ποτέ δε μπορώ να παραδεχθώ πως είναι έτσι λανθασμένα συνδυασμένη η ιστορία και το πνεύμα, ώστε να πρέπει το πνεύμα να παραμορφωθεί για να γονιμοποιήσει την ιστορία. Τέτοιες αντιφάσεις υπάρχουν μονάχα στη βιασύνη και την ανιστόρητη κρίση της εποχής μας.

Και αν ακόμη μας έλεγαν, πως η μονόπλευρη, ή περιωρισμένη ψυχή μπορεί νάχει υπέρτερες επιδόσεις πνευματικής δημιουργίας, όταν άγνοει, μάλιστα όταν άρνεύται· οικικές μορφές ζωής, θ' άπαντούσαμε πως όπου δεν πραγματοποιείται το ιδανικό της καθολικότητας, ως ένα ώριμο δριο, χάνει το πνεύμα το βάθος και τη δύναμή του και εκεί όπου το συγκεντρώνει η κλίση του. Έχω μπροστά μου

πνεύματα, που γιατί στάθηκαν άκριτα και άδικα άπέναντι στη θετική επιστήμη, ύστερουν σε όλες τις άλλες λειτουργίες τους κατά κάποιο στοιχείο θετικότητας και άκριβειας· είναι κατώτερα και στο φιλοσοφικό, και στο θρησκευτικό τους στοχασμό, και στην έκτιμηση της πρακτικής ζωής. Έχω μπροστά μου πνεύματα, που γιατί δε γνώρισαν τον έρωτα, δε μπορούν να βρουν τη θέση τους στην κοινωνική ζωή, τους λείπουν ένα σωρό ψυχικές δυνάμεις, τους ξεφεύγει ένα βαθύ στοιχείο στην τέχνη και στη φιλοσοφία, και χάνουν το δρόμο της θρησκείας.

Ίσως ακόμα να υποστηριχθεί πως ο περιορισμός του ανθρώπου και στην πράξη του και στη νόηση, και η απόσταση από κάθε καθολικότητα, είναι επιβλημένα από τη φύση, που δεν άποβλέπει στην ολοκλήρωση του άτόμου, που μάλιστα δε γνωρίζει το άτομο σάν κάτι άυτοτελές. Στη φύση το άτομο παρουσιάζεται σε στοιχείο μίας ευρύτερης όλοτητας, μίας κοινωνίας, μίας πολιτείας, μίας ιστορικής εποχής. Πρέπει, κατά τη φυσική πορεία των πραγμάτων, το κάθε άτομο να άφοσιωθεί σε μία ειδική λειτουργία, έτσι που η οργανική όλοτητα όπου άνήκει, να περιέχει, εκπληρωμένες από διάφορα άτομα, όλες τις δυνατότητες της νόησης και της πράξης, αυτές που έμεις θα θέλαμε να βλέπαμε πραγματοποιημένες από ένα ιδεατό άτομο. Η άτομικιστική μας αντίληψη έτσι παρουσιάζεται πολύ μακρύτερα από τα πράγματα, παρά η σκέψη που, μένοντας σύμφωνη με ό,τι γενικά συμβαίνει στην ιστορία, βγάζει το άτομο από την έπιπλαστή του άτομικότητα και προσπαθεί να το εντάξει ως στοιχείο στην όλοτητα της ζωής. Βέβαια, κανείς δε μπορεί ν' άρνηθεί πως έτσι, σε μίαν ευρύτερη ή στενότερη μερικότητα, έξαντλείται η άτομική ζωή. Το ζήτημα είναι αν δεν πρέπει να της επιβάλλουμε την τάση προς την καθολικότητα, κατά τα μέτρα που ως τώρα όρισαμε. Για μās, η άποψη που άποκρούει μία τέτοια τάση και καταδικάζει κάθε άτομο ανεξάρτητα σε μία όρισμένη ειδικότητα, είναι αντίθετη με τη φύση του πνεύματος και συνάκολουθα του ανθρώπου καθόσον είναι πνεύμα. Και είναι και άποψη άήθικη, γιατί καταντά τον άνθρωπο κύτταρο ενός τέλει οργανισμού, άφαιρώντας του κάθε άυτοτέλεια και άυτάρκεια. Άλλά η τιμή του ανθρώπου είναι ακριβώς η άυτάρκεια του. Μόνο έτσι άλλωστε μπορεί να ύπάρξει άυτονομία, που είναι ο όρος και η μορφή της πνευματικής του ύποστασης. Έκτός αν μόνι πούν, πως άυτού του οργανισμού κάθε κύτταρο πρέπει να ύπάρχει στη μεγαλύτερη επίδοσή της άυτάρκειας και της ολοκλήρωσης του, και τότε μόνο και αυτός ολοκληρώνεται. Άλλά τότε δε λέμε τίποτε άλλο παρά αυτό που είπαμε πριν· ότι τα «σαυτού ποίει» για τον

πνευματικό άνθρωπο, είναι «ποιεῖν τὸ πᾶν». Ἄλλὰ ἂν μοῦ ἀντιτάσσονταν πῶς ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ διαλεκτικὴ φύση τοῦ πνεύματος ἐπιβάλλεται νὰ μὴν εἰμαστε δίκαια μοιρασμένοι ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς ἀξίες τῆς ζωῆς, μάλιστα νὰ μὴν εἰμαστε κἂν δίκαιοι στὴν ἐκτίμηση τῶν ἀξιών τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἀπεναντίας νὰ εἰμάστε συνειδητὰ μεροληπτικοί; Στὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ ἀπαντοῦσα, πῶς οὔτε γιὰ λόγους τοῦ πηγάζου ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ κίνηση τῶν διαφορῶν μορφῶν τοῦ πνεύματος στὴν ἱστορία, δὲ μπορῶ νὰ δεχθῶ τὴ διαγραφὴ τοῦ ἰδανικοῦ τῆς καθολικῆς καλλιέργειας τῆς ζωῆς. Γιὰ νὰ γίνει εὐκολώτερα μάλιστα καταληπτὴ ἡ ἀδυναμία τῆς ἀποψῆς αὐτῆς, θὰ ἤθελα νὰ τὴ διατυπώσω στὴν ἀρχὴ κατὰ τὸν πιὸ ἀπλοῖκό δυνατὸ τρόπο. Ἀποκρούοντας τὴν πιὸ κοινὴ τῆς διατύπωση, θὰ ὀδηγηθῶ νὰ τὴν ἀντικρῶσω ἀρνητικὰ καὶ ἐκεῖ πού παρουσιάζεται φιλοσοφημένῃ, σὰν ἀναγκαῖο συμπέρασμα τῆς διαλεκτικῆς τοῦ πνεύματος. Συχνὰ ἀκούμε νὰ μᾶς λένε: Τώρα πιά τούτῃ ἡ τεχνολογία εἶναι ξεπερασμένη, τούτῃ ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία ἔχει ὑπερνηκθῆ, ἦταν καλὴ γι' ἄλλους καιροὺς, τώρα ἔτσι πρέπει νὰ δουλεύουμε καλλιτεχνικὰ ἢ νὰ σκεπτόμαστε φιλοσοφικὰ, σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα πού διέπει τὴν ἐποχὴ μας, καθε ἐποχὴ ἔχει τὴ μονόπλευρὴ θέσθ της καὶ ὅτι ὑπάρχει ἕξ ἀπ' αὐτὴ τὴ θέσθ, πρέπει νὰ εἶναι, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πού τυχαίνει νὰ ζοῦν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀνάξιο ἢ ἀχρηστο. Ὅτι καθε ἐποχὴ ἔχει τὸ πνεῦμα της, ἢ, γιὰ νὰ εἶμαι πιὸ ἀληθινός, κάθε κύκλος πολιτισμοῦ ἔχει τὶς ἐποχές του καὶ τὰ ἰδιαίτερα πνευματικὰ νοήματα πού τὸν διέπουν, αὐτὸ δὲν ξεφεύγει καὶ ἀπὸ τὴν ἀπλούστερη ἱστορικὴ παρατήρηση. Ὅτι ὅμως αὐτὸ πού αὐτόματα, μοιραῖα, κατὰ τὸ διαλεκτικὸ νόμο τῆς ἱστορίας, συμβαίνει, παίρνει τὴ μορφή ἐνὸς δεοντολογικοῦ κανόνα, πού ἀπαγορεύει τὶς ἐξαιρέσεις, τὰ πολῦτιμα ὑπερβατὰ μέσα στὸν ἱστορικὸ χρόνο, αὐτὰ πού ἀποδείχνουν — ἴσως μόνο αὐτὰ — ὅτι ἡ ἱστορία μεταβαίνει ὄχι μόνο ἀπὸ ἐποχὴ σὲ ἐποχὴ, ἀλλὰ ἀδιάκοπα καὶ μέσα σὲ κάθε ἐποχὴ, — αὐτὴ τὴ σκέψη τὴ νιώθω σὰν ὑποταγμένη σὲ προδιαγραμμένα σχήματα, δογματικὴ, ξένη ἀπὸ τὴ ζωντάνια τῆς ἱστορικῆς οὐσίας, ἀπὸ τὴν ἐλευθερία της, ὅσο καὶ ἂν φαίνεται — καὶ μόνο φαίνεται — πιστὴ στὴ νομοτέλεια τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης. Μὲ αὐτὴ τὴν ἀποψη, πού καὶ ἂν θεωρητικὰ δὲν ἐξαγγέλλεται, εἶναι ὅμως ἡ ἐπικράτοῦσα, ἡ δίσχυτὴ στὴν ἐποχὴ μας, τὸ πνεῦμα παῖνει στὴν περιοχὴ ἐνὸς ἐξευγενισμένης ποιότητας σурμου, χάνει τὴν προσωπικὴ τῆς ὕψῃ ἢ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, γίνεται ἔργο ὑπαγορευμένο ἀπὸ μόνο τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ὁμαδικὸ ἔργο καὶ ἀνελεύθερο. Κάθε ἔργο ἐντάσσεται μέσα στὴ λογικὴ ἀνέλιξη τοῦ πνεύματος, πού κατὰ κανόνα πλησιάζει

χωρὶς ποτὲ νὰ ταυτίζεται, μὲ τὴ χρονικὴ του ἀνέλιξη. Ἄλλὰ ἔξ ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, ὡς τὸ σημεῖο νὰ ἀκυρώνονται τὰ ἔργα πού δὲν ὑποτάσσονται στὰ χρονικὰ σχήματα πού πλάθει ἔτσι σκληρὰ ἡ καθαρὴ θεωρία γιὰ τὴ νόση καὶ τὴν ἐποπτεία τῶν πραγμάτων, ὑπάρχει ἕνα δίστασμα πού δὲ μπορεῖ νὰ διανύσει ἡ σκέψη, πού νηφάλια καὶ δίκαια, μὲ ἄλλα λόγια ἀντικειμενικὰ, ζητᾶει τὴν οὐσία τοῦ προβλήματος.

Ἄλλὰ ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ νηφάλιο ἀμφισβητεῖται. Ἄν ἀμφισβητεῖται ἀπὸ σκέψεις θεωρητικῆς, εἶπαμε ὅτι εἴχαμε νὰ ποῦμε ἂν ἀπὸ σκέψεις σκοπιμότητας, εἶπαμε πῶς τέτοιες δὲ μπορεῖ νὰ πληρώσουν τὴν ψυχὴ μας. Καὶ ἡ σκοπιμότητα θὰ πάρει τὴ θέσθ της, τὴ δίκαιη θέσθ της στὴ ζωὴ μας. Ἄλλὰ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, σὰ λόγος, θὰ μένομε ψηλότερα ἀπὸ τὴ σκοπιμότητα. Δὲ θὰ μᾶς ὀρίζει αὐτὴ, ἐμεῖς θὰ τὴν ὀρίζομε. Ἄλλωστε, καὶ αὐτοὶ πού λέν πῶς «πρέπει νὰ εἰμαστε μονόπλευροι γιὰ λόγους σκοπιμότητας», στέκονται ψηλότερα ἀπὸ τὴ σκοπιμότητά τους, ἂν καὶ κάνουν πῶς ὁ λόγος τους ὑποτάσσεται σ' αὐτὴν. Ὅμοια κάποιος πού θᾶλεγε: «Δὲν πρέπει νᾶμαι κάποιος, ἀλλὰ τὸ πάθος πρέπει νὰ μὲ ὀδηγεῖ», ἔχει ἕνα φτιαχτὸ πάθος. Εἶναι φανερό τὸ ψεύδος πού ὑπάρχει σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀντιστροφή.

Κοιτάζοντας τὴν ἱστορία, τὴν κατὰ στοιχεῖα καὶ στιγμῆς πραγμάτωση τῆς ἰδέας, ξέρω πῶς ἔτσι μονομερεῖς δημιουργίες, μονόπλευρες ψυχῆς ἀπαρτίζουν σιγά-σιγά τὴ ζωὴ τοῦ πνεύματος. Καὶ ἂν δεχθοῦμε πῶς ὅτι εἶναι πραγματικὸ εἶναι καὶ ἔλλογο, κατὰ τὸ ἐγγελιανὸ ρητὸ, φαίνεται πῶς ἐδῶ θὰ ἔπρεπε νὰ σταματήσομε, στὸ ὅτι ἔλλογο καὶ ὀρθὸ εἶναι γιὰ κάθε ἐποχὴ τὸ δικὸ τῆς πνεύμα. Καὶ θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ σταματήσομε σ' αὐτὴ τὴν ἀρχὴ, ἂν ἀποδίδαμε στὸ πραγματικὸ τὴν ὀρθὴ του σημασία. Πραγματικὸ δὲν εἶναι τὸ στατικὰ ἀντικρουσμένο μονόπλευρο πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Πραγματικὸ εἶναι τὸ πνεῦμα, πού κάθε φορὰ μὲ τὶς λίγες του δυνάμεις, τείνοντας νὰ ξεπεράσει τὰ ὄρια τὰ δικά του καὶ τῆς ἐποχῆς του καὶ φθάνοντας ἔτσι στὸ ψηλότερο ὄριο τῆς δημιουργικότητάς του, ἐτοιμάζει τὴ μετάβαση στὴν ἐρχόμενη ἐποχὴ. στὴν ἐπόμενη διαλεκτικὴ στιγμὴ. Ἡ ἔστω καὶ μερικὴ πραγμάτωση αὐτῆς τῆς ροπῆς, πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ αἰώνιος ἔρωτας τῆς ἰδέας, μπορεῖ νὰ λογισθεῖ σὰν ἡ ἔσχατη δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτὸν τὸν κόσμο.

Μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα πρέπει νὰ παλαιώσομε, ὁ καθένας μας ἀπὸ τὴ δικὴ του θέσθ καὶ μὲ τὸ δικὸ του τρόπο, πρέπει ὄχι νὰ τὰ καταλάβομε, μὰ καὶ νὰ τὰ ζήσομε σὰ συγκλονιστικὲς δοκιμασίες, γιὰ νὰ προχωρήσομε ὕστερα σὲ μιὰ θέσθ, πού δὲν εἶναι λύση, ἀλλὰ ἡ ἀληθινὴ ἀρχὴ τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς.

Ἡ θέσθ τούτῃ τῆς καθολικότητας δὲν εἶναι μιὰ πραγματικότητα, ἀλλὰ ἕνα «δεῖν», πού ὅμως εἶναι ἀχώριστα συνδεδεμὲν μὲ τὴν πραγματικότητα μέσα στὴν ὁποία ζεῖ τὸ πνεῦμα. Καὶ ἐδῶ αὐτὴν τὴν πραγματικότητα ἀντικρῶζομε.

Ἡ καθολικὴ συνειδητότητα καὶ διαύγεια τοῦ ἀπολλώνιου λόγου, ἡ κλασσικὴ ἰδέα τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ, θὰ μένει πάντα, μὲ ἀδιάκοπα μεταβαλλόμενο περιεχόμενο, τὸ χρυσὸ μέτρο ὅπου θὰ μετριῶνται τὰ πνεύματα κάθε καιροῦ. Γι' αὐτὸ, ἡ δικαιοσύνη, πού δὲν εἶναι μονάχα ἡθικὴ ἀρετὴ, ἀλλὰ εἶναι ἰδιότητα ἀρρηκτὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν ποιότητα τῆς ἀνώτερης πνευματικότητας, θὰ πρέπει πάντα νὰ διέπει, ὅσο μακριὰ μπορεῖ νὰ πάει ἡ ψυχὴ, τὴν ἱεράρχηση καὶ τὴν ἀναγνώριση τῶν ἔργων τοῦ πνεύματος.

Ὅσο γιὰ τὴν ἴδια του τὴ συμβολὴ στὴν πραγμάτωση, ὁ κάθε ἀνθρώπος θὰ παραιτεῖται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ τοῦ ἀκέραιου, ἀρτίου καὶ δίκαια σὲ ὅλες τὶς ἰδέες μοιρασμένου πνεύματος, ἀπὸ μόνο τὸ λόγο τῆς ὑποκειμενικῆς τῆς ἀδυναμίας νὰ σώσει τὴν ἐνότητά του καὶ νὰ μείνει δημιουργικὸς μέσα στὴν ἐπέκταση πού ἡ δικαιοσύνη ἐπιβάλλει. Ἡ ὑποκειμενικὴ αὐτὴ ἀδυναμία μονάχα, ἢ φτώχεια τῆς ψυχῆς, πού μόνο μὲ μιὰ ἢ μὲ λίγες ἱκανότητες εἶναι προικισμένη, ρίχνει καὶ τῆς μεγαλύτερης ψυχῆς τὸ κέντρο βάρους σὲ ἕνα σημεῖο. Καὶ ἔτσι θὰ συμβαίνει πάντα στὴν ἱστορία. Λίγοι, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Γκαίτε πῆγαν ν' ἀγγίζουμ μὲ τὴν ἄκρη τοῦ δαχτύλου τὸ βωμό. Οἱ ἄλλοι μένουμ μακριά. Ἄλλὰ ἡ ἀνθρωπιὰ ὅλων εἶναι πού μέσα τους δὲ σβῆνει ἡ τάση πρὸς τὴν καθολικὴν κατανόηση καὶ τὴ δικαιοσύνη ἀνάμεσα

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

στὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἡ τάση νὰ εἶναι ὅσο παίρνει πιὸ πλατεῖα ἡ πραγμάτωση τῆς ψυχῆς τους, χωρὶς ἀπ' αὐτὸ νὰ λιγοστεῖ ἡ πνευματικὴ τους δημιουργικότητα.

Στὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα κυριαρχεῖ τοῦτο τὸ ἀπολλώνιο στοιχεῖο, τὸ στοιχεῖο τοῦ μέτρου, τῆς δικαιοσύνης, τῆς καθολικότητας καὶ τῆς οἰκουμενικῆς καλλιέργειας, καὶ ἡ κλασσικὴ, ἀνθρωπιστικὴ παιδεία ἀναγκαστικὰ ὀδηγεῖ πρὸς αὐτὸ τὸ σκοπὸ.

Ἡ δυσκολία τῆς πρωταρχικῆς τοποθέτησης τῆς συνειδητοῦς γεννιέται ἀκριβῶς ὅταν, διατηρώντας τὴν ἐνότητά της καὶ τὴ δημιουργικὴ τῆς δυνατότητα, καὶ ἔχοντας πάντοτε ὑπ' ὄψη καὶ τὸ χρονικὸ τῆς περιορισμὸ, τείνει πρὸς τὴν καθολικὴ νόση καὶ καλλιέργεια. Ἡ δυσκολία εἶναι νὰ βρεθεῖ — ἢ καλύτερα κάθε στιγμῆ τῆς ζωῆς νὰ βρισκεται — τὸ ὄριο ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἀντίθετα, ἕνα ὄριο πού ἂν καταρροῦσαμε τὸ αἷτημα τῆς καθολικότητας καὶ προσχωροῦσαμε στὶς ποικίλες ἐκφάνσεις τῆς μονομερείας καὶ τῆς μεροληψίας, θὰ βρίσκονταν πολὺ εὐκολώτερα καὶ ἀναπαυτικώτερα.

Τὸ ὄριο αὐτὸ ὑπάρχει στὴν ἴδια τὴν πρωταρχικὴ τοποθέτηση. Ὅσο προσωπικὴ αὐτὴ, τόσο προσωπικὸ καὶ ἐκεῖνο. Εἶναι κάτι ἀπόλυτα μοναδικὸ γιὰ κάθε ἀνθρώπινη ὑπαρξη, πού ὅμως τελεῖ ὑπὸ ὄρους πού ἔχουν τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀπολύτου.

Κάθε πνευματικὸς ἀνθρώπος θὰ μποροῦσε ὅλη τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς του νὰ τὴν ἀναγάγει σ' αὐτὸν τὸν πολιτικὸ ἀγῶνα τῆς ἰσορροπίας ἀπάνω στὸ εὐαθέστατο ὄριο αὐτὸ σημεῖο, ὅπου διασώζεται κάθε φορὰ ἡ προσωπικότητά του στὴν ἀρτιώτερή της ἐκδήλωση.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ

“ ἈΣΚΛΗΠΙΟΣ , ,

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)

ΕΠΩΔΟΣ

τῶν Ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ
ἐπάνω ἀπὸ τὸν κοιμισμένο ἄρρωστο Ἱγείσια.

« Ὑπνε Ἐπιδότη, δυνατὸς ὁποῦσαι !
Βυθὰς γλυκὰ τὸ χέρι μὲς στὴ χαίτη
τοῦ λαβωμένου λιονταριοῦ, κι' ἀγάλι -
ἀγάλι, σὰν παιδί, τὸ ἀποκοιμίζεις !
Παραλοῦν τὰ σαγόνια, καὶ τὸ πόδι
τὸ φοβερό στὴ γῆ πατώντας, σέρνει
τὰ νύχια ἀκόμα μιὰ φορά, ὡς πού τέλος
μὲς στὸ μαλλί χωνεύουν τραβηγμένα.
Στερνὴ φορὰ κ' ἡ οὐρὰ χτυπᾷ τὸν ἀέρα.

Μὰ νά, ἀποπάνω, κάτι τί σὰ φέγγος,
καὶ τὸ λιοντάρι ἀνανοεῖ πὼς στέκει
στὴ δύναμή του, δαμαστής καὶ φίλος
ἀντάμα, ὁ θεῖος Ὀνειρος, τῆς ἴδιας
ξεπέταμα πληγῆς του — κι' ὀλοένα,
μιὰ μυστικὴ, ἀτύπωτη Ἀρμονία,
λυτρώνει, ὡς ἀνανάρισμα, τὰ μέλη
τὰ λιονταρίσια ὀλόβολα. Καὶ μοιάζει
τὸ λαβωμένο τὸ θεριό, στὸ χῶμα,
σὰν ἥρωας π' ἀπλωμένος συλλογιέται
τὴν ἴδια μοιραμένη δύναμή του,
πού ἂν σκλάβα ἦταν τ' ἀγῶνα του, ἀλλὰ τώρα

ἀπάνωθὲ του ὑψώνεται καὶ σμίγει
τὴν ἡρεμία τῆς μὲ τὰ πλάσματα ὄλα,
μ' ὄλους ἀπάντεχα τοὺς Θεοὺς καὶ τ' ἄστρα !

Ὑπνε Ἐπιδότη, δυνατὸς ὁποῦσαι !
Κατέβα τώρα, πνεῦσε καὶ σὲ τοῦτον,
βαθειά, πού ὡς ἄλιοντάρι λαβωμένο,
σὲ κλίνη ἄρρώστου κοίτεται, καὶ στεῖλ' του,
στεῖλ' του τὸ θεῖο τὸν Ὀνειρο, νά ὑψώσει
τὸν πόνο του, σὰν ἄγαλμα. Κι' ἂν ἔχει
τὸ σπέρμα μέσα του τοῦ Θεοῦ, τὴν ἅγια
πνοὴ πού κι' ἀπ' τὸν τάφο ἀναγεννάει
τὸν ἄνθρωπο, καὶ τ' ἄρμα δόσε ἀκόμα
στὸν ἄνθρωπο πού χρειάζεται, καὶ τ' ἄτια
στὸν ἄνθρωπο πού χρειάζονται, κι' ἄ, δός του,
μαζὶ μὲ τοῦτα, καὶ τὸ ἡνίοχο σῶμα ! »

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Αντίκρουσμα δημιουργικό του πολιτισμού φαίνεται στους πιο πολλούς σαν κάτι αντιφατικό και αδύνατο. Τόν πολιτισμό τόν θεωρούμε μόνο όταν και αφού υπάρξει, μόνο αφού έχει πριν συντελεσθεί. Το χάος, για να γίνει κόσμος, χρειάζεται την πράξη του ποιητή. Ο πολιτισμός, για να συντελείται, χρειάζεται την παρουσία των δημιουργών του. Οι δημιουργοί όμως τρέφονται μυστικά στους κόλπους του έθνους και προβάλλουν ξαφνικά σα θαύματα. Έτσι, οποιαδήποτε επίδωξη της παρουσίας τους είναι έντελως αδιανόητη. Κατά συνέπεια δε μπορούμε παρά να περιμένουμε πρώτα να συντελεσθεί η δημιουργία τους, ή δημιουργία του πολιτισμού, και έπειτα μόνο ν' αντικρούσουμε είτε την δλική του ιδέα, είτε κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο του. Κάθε άλλη στάση μας προς τόν πολιτισμό, βουλητική και ήθικη, είναι μοιραίο να μένει πάντοτε άπρακτη. Η πρόθεσή μας να συμβάλουμε στην κατεύθυνση είτε στην ένταση της δημιουργίας του, είναι κατά τη φύση της ανέφικτη και άσκοπη παραβιάζει τη νομιμότητα της ιστορίας. Η συνειδητή μας σύνδεση προς τόν πολιτισμό εξαντλείται στην άβουλη θεωρία της ήδη συντελεσμένης του ύπαρξης.

Τέτοιες σκέψεις, είμαι βέβαιος, θα συναντούσε ή μελέτη σα θεμελιακή μεθοδική αντιγνωμία στη συγκρότησή της. Ακριβώς όμως την πολύ περιορισμένη σημασία παρόμοιων σκέψεων και αντιγνωμιών έχει τη δυνατότητα να την προϋποθέσει και να την αποδειξει με όλη της την έκταση ή μελέτη της παιδείας. Η παιδεία στη φύση της είναι ιστοριοπλαστική. Είναι έμπρακτη κατάφαση του πολιτισμού και κατεύθυνση είτε και διαμόρφωση τών κοινωνικών προϋποθέσεων για τη δυνατότητα της δημιουργίας του.

Στην προσπάθεια για τη δημιουργική συνειδητοποίηση του πολιτισμού μας, είναι κατ' αρχήν πολλαπλοί οι τρόποι της θετικής συμβολής. Ιδιαίτερα σημαντική είναι ή μελέτη και ή αναζήτηση στόν πολιτισμό της αρχαιότητας τών αξιών και τών μορφών του, που έχουν κύρος υπερχρονικό και κατά συνέπεια και άμεση σημασία για τη σύ-

χρονη ζωή μας. Η συμβολή τών ατομικών εργασιών προς αυτή την κατεύθυνση είναι αναμφισβήτητα εξαιρετική για τόν σκοπό τους. Για τόν ίδιον όμως σκοπό ακόμη πιο σημαντική θα ήταν ίσως μία προσπάθεια, που θα έτεινε στην αρτιότερη οργάνωση τών δυνάμεων του έθνους κατά τη σύνδεσή τους προς τη δημιουργία του πολιτισμού. Ουσιαστικά, μία τέτοια προσπάθεια τείνει στη διεύρυνση της προηγούμενης και στη γονιμότερη χρησιμοποίηση τών αγαθών της. Σφαίρα της ήδη γνωστή, αν και όχι άρτια καταρτισμένη, είναι ή παιδεία, έστω και στη σημερινή της ύπαρξη.

Στις αξίες όμως, που μάς υποβάλλει με την έξοχη πνευματική τους ακτινοβολία ο κλασικός πολιτισμός, είναι κατ' έσοχόν και τόν πρότυπο της παιδείας του' ίσως μάλιστα και στην ολότητα του προβάλλει ως πρότυπο και ως αρχή παιδείας.

Είναι όμως έργο μας ακριβώς, στην αναζήτηση της αρτιότερης οργάνωσης της παιδείας του έθνους, να διαπιστώσουμε προπάντων με ποιο τρόπο και σε πόση έκταση τόν ιδανικό της αρχαίας παιδείας μπορεί να ισχύσει γόνιμα για τη σημερινή μας ζωή' πώς δηλαδή θα συγκριτοποιηθεί και θ' αναπτυχθεί, ώστε να προσαρμοσθεί στις σύγχρονες δυνατότητες και ανάγκες. Και έτσι και θα οδηγηθούμε αναγκαία να έποπτεύουμε τουλάχιστον όλα σχεδόν τά προβλήματα της σύγχρονης ζωής του έθνους. Είναι στη φύση της παιδείας, όταν είναι άρτια, ν' αντιμετώπιζει τόν όλο της ζωής. Έτσι όμως και αντικρούουμε τόν πολιτισμό μας στην ολότητά του δημιουργικά διπλαστικά.

**

Η νόηση της παιδείας του έθνους στην καθολική της πραγματοποίηση, ή αναζήτηση ιδιαίτερα τών προϋποθέσεων για την πραγματοποίηση της καθολικής παιδείας, δεν είναι απλό προβλημα θεωρίας. Ο λόγος είναι ή ίδια ή φύση της παιδείας. Και βέβαια, είναι νοητή ή παιδεία και απλώς ως δημιουργία, ως πράξη της έλευθερίας προς την έλευθερία, ως έργο του πνεύματος προς τόν πνεύμα, ως αύτοσυντήρηση και

αύτοανάπτυξη του πνεύματος. Μία τέτοια όμως καθαρά αντικειμενική της διάνοηση, που δε θέλει να σκέπτεται την πραγματικότητα της ιστορίας στην αληθινή της ολότητα και προπάντων στη στιγμή και στό χώρο της όπου με την πράξη της ατομικής συνειδησης συντελείται και τού πνεύματος ή δημιουργία, μία τέτοια ανιστορική διάνοηση της παιδείας και ως θεωρία απλώς δε θα μπορούσε, δε θα έπρεπε τουλάχιστον ν' αξιολογήσει αρτιότητα.

Η παιδεία στην ιστορικότερη διάνοσή της είναι ή λειτουργία που έσωτερικά και ουσιαστικά συνδέει προς τόν πνεύμα, στην αντικειμενική του δύναμη και ύπαρξη, την ατομική συνειδηση ή και την πολιτεία στην ολότητα του ρυθμού της, αλλά και αντίστροφα τόν πνεύμα στην αντικειμενικότητά του προς την ατομική συνειδηση ή και αρτιότερα προς την ύπαρξη της πολιτείας.

Η συζυγία αυτή της συνειδησης και τού πνεύματος είτε, ιστορικότερα, της πολιτείας και τού πνεύματος, είναι άρρηκτη για όσους έχουν τη δυνατότητα να σκέπτονται στην αρτιότητά τους τη λειτουργία και την αποστολή και της πολιτείας και της παιδείας. Έτσι και έξηγείται καθαρότερα κάτι που δεν είναι καθόλου τυχαίο, ότι δηλαδή ο μεγαλύτερος Έλληνας φιλόσοφος, που με δημιουργική και ιστοριοπλαστική διάθεση αντιμετώπισε την εποχή του, ο Πλάτων, μελέτησε και την πολιτεία και την παιδεία ενιαία και συνθετικά, και μόνο στη σύγχρονη διαμόρφωσή τους έστηριξε τις προσδοκίες του για την αληθινή πραγματοποίηση και τών πολιτικών και τών παιδαγωγικών του ιδεών.

Η υπενθύμιση όμως της ιστορικής μοίρας της παιδείας, και παράλληλα της πολιτείας, δεν έχει την πρόθεση να σημάνει ότι θα μελετηθεί ή παιδεία, είτε ή καθολική παιδεία, με την όπτική που δημιουργεί ή πολιτική σκοπιά. Η παιδεία καθ' έαυτήν είναι τόν μόνο αντικείμενο της μελέτης, ή παιδεία όμως στην αρτιότητα και στην αλήθεια της ιστορικής της πραγματοποίησης.

Βέβαια, ή καθολική παιδεία, όπως έννοείται συνθετοτερα και όπως εφαρμόζεται προπάντων, έστω και κατά πρόγραμμα, δε συμπίπτει καθόλου με την αληθινή της έννοια. Στην συνειδημένη της διάνοηση, ή καθολική παιδεία έννοείται απλώς κατά την έκτατική της σημασία, ώστε τόν μόνο νόημα της καθολικότητάς της να είναι ή ολοκλήρωση της επέκτασής της προς όλα τά στρώματα του λαού. Και έτσι ή έξωτερική της αυτή διάνοηση θεωρείται, δίκαια ίσως, ότι αντιμάχεται την καθαρότητα της ζωής τού πνεύματος, και ότι κύρια συνέπεια έχει την ποιοτική κατάπτωση του πνευματικού πολιτισμού. Έμφανίζεται δηλαδή ή καθολική παιδεία σαν είδος πνευματικού πληθωρισμού, που βέβαια, όσο τυχόν έχει εύρύτερη εξέταση, τόσο ένέχει και υποβί-

βαση κατά την αξία τους τών πνευματικών αγαθών. Μία τέτοια έκδοχή, όσο κι' αν στηρίζεται στη σύγχρονη κοινωνική παρατήρηση, δε μπορεί όμως ν' αξιολογήσει ιστορικό κύρος, γιατί υποκειμενικά της έχει μία έννοια καθολικής παιδείας ξένη προς τόν κύριο ίσως στοιχείο, που δυνατοποιεί, αλλά και δικαιώνει την καθολικότητα της παιδείας.

Πρέπει να διατυπωθεί ή αληθινή έννοια της παιδείας, και κατά συνέπεια και της καθολικής παιδείας, για να φανεϊ και ή όρθη ιστορική της τοποθέτηση και ή αληθινή αποστολή της στη ζωή και φυσικά και οι δυνατότες της συνέπειας, προπάντων για τόν πνεύμα, αλλά και όχι απλώς για τόν πνεύμα.

**

Αν και είχαμε στην έθνική μας ιστορική παράδοση εξαιρετική ποικιλία σχηματισμών και κατευθύνσεων παιδείας, ότι έβάρυνε ιδιαίτερα, και στους πιο φωτισμένους βέβαια κύκλους, ήταν όχι απλώς ή παιδεία όπως άσκηθηκε στην αρχαιότητα, — την αρχαιότητα, που άλλωστε στο σύνολό της ήταν και έμεινε αρχή παιδείας οικουμενικής ακτινοβολίας, — αλλά ιδιαίτερα, όχι ή πολιτικά οργανωμένη άγωγή, ή πιο έλεύθερη έστω, της Αθηναϊκής πολιτείας, αλλά σχεδόν αποκλειστικά τόν ιδανικό της έλευθερης αριστοκρατικής παιδείας τού ατόμου, που, φαίνεται, διασώθηκε ή αίγλη του ένσάρκωμένη σε κάποια πρόσφατα τών πλατωνικών διαλόγων προπάντων, και έτσι, ίσως και έμμεσα, μάς επιβλήθηκε να ισχύσει σαν πρότυπο για τη διαμόρφωση της σύγχρονης παιδείας του έθνους. Η έξοχη έρμηνεία της ουσίας και της αξίας της παιδευτικής αυτής ιδέας, όπως μάς την έδωσε ο W. Jaeger στη μελέτη του «Αρχαιότητα και Ανθρωπισμός» (1), έξηγει τόν πνευματικό θεμέλιο μιάς τέτοιας επίδρασης' μάς βοηθεί όμως, νομίζω, έγκαταλείποντας τόν κύκλο όπου κινούνται και ισχύουν οι αναπτύξεις του, να μελετήσουμε ολοκληρωμένα τη λειτουργία της παιδείας κατά τη δυνατότητα που κατέχει στη σύγχρονη ζωή μας. Ο Jaeger σε δύο σημεία της μελέτης του έχει τις χαρακτηριστικές αυτές για τη σκέψη του, αλλά και αλληθινά έλληνικώτατες διατυπώσεις: «Μόνον σ' αυτή την περιοχή, όπου δε χωρεί ιδιοτέλεια (για να μιλήσω πλατωνικά και καντιανά) έχει τη θέση της ή αληθινή παιδεία. Γι' αυτό και κάθε γνήσια παιδεία είναι ανθρωπιστική, είναι μόρφωση τού ανθρώπου σε Ανθρώπου. Να είσαι ανθρωπιστής θα πεί να αισθανόσαι την αύταξία τού πνευματικού είναι, της έσωτερικής μορφής τού ανθρώπου, όπως αισθανόμαστε και

(1) Βλ. «Προπύλαια», τεύχος 1, σελ. 20 κέξ.

όχι όμως πολιτεία αληθινή. Δεν είναι βέβαια η ώρα για ουσιαστική πολιτειολογία. Για την όλη όμως έρμηνεια της παιδείας έπρεπε να τονισθεί, ότι η πολιτεία είναι άνοητη δίχως την καθολική παιδεία.

Η καθολική παιδεία όμως δεν είναι συνταγματική διάταξη, ούτε οιαδήποτε νομική υποχρέωση. Πρέπει να συντελεσθεί, πρέπει να υπάρξει στην πραγματικότητα. Και πρέπει να υπάρξει στην άριότητα και στην αλήθεια της. Η καθολική παιδεία είναι η αλλημέγεια της ιστορίας προς την καθολική της αυτοσυνείδηση, και έτσι η πνευματική ή και κάθε άλλη αυτοανάπτυξη της ιστορίας, όπως υπάρχει πάντοτε στην πραγματικότητα της, στην ολότητα των προσώπων της και στη διαμόρφωση των σχηματισμών της.

Η ιστορία υπάρχει και πορεύεται ως ατομική συνείδηση και ως πολιτεία, και στη διπλή αυτή ύπαρξη και φάση της έπιτελεί όποιο ουσιαστικό έργο της. Η πολιτεία είναι ο άναγκαίος, ο διαπλαστικός χώρος της ιστορικής δημιουργίας. Η ατομική συνείδηση είναι η μόνη πραγματική ύπoσταση στην ιστορία, ο φορέας και το υποκείμενο κάθε δημιουργίας. Η άναγκαία και ουσιαστική σύνδεση των δύο αυτών όψεων, των δύο τρόπων της ιστορίας, καθορίζει και για τη λειτουργία της παιδείας το χώρο και τα στοιχεία της. Και είναι καθολική, δηλαδή αληθινή και ολοκληρωμένη η παιδεία, όταν πραγματοποιήσει και εξαντλήσει και τον ιστορικό αυτό χώρο της και όλα τα δημιουργικά της στοιχεία. Είναι καθολική η παιδεία, όταν και ως χώρος εξαντλήσει την πολιτεία, όταν καταλάβει δηλαδή όλες τις ατομικές συνειδήσεις που κινούνται εντός της, και όταν εξαντλήσει τις δυνατότητες της οιασδήποτε δημιουργίας μέσα στην πολιτεία, τις δυνατότητες που έγκλειουν όλες οι ατομικές συνειδήσεις. Και αυτά βέβαια προς την κατεύθυνση που έπιβάλλει και στην κατεύθυνση που έπιτρέπει η οικονομία της ιστορίας. Ύπ' αυτή την έννοια, καθολική παιδεία είναι η παιδεία που έφθασε να έχει και υποκείμενο και αντικείμενο την ολότητα της πολιτείας, ή παιδεία που τη ρυθμίζει και την έπιβάλλει η ίδια η πολιτεία και που καταλαμβάνει στην άσκηση της την ολότητα των προσώπων της.

Η νομοθετική θέσπιση όμως της καθολικής παιδείας δεν κλείνει, άνοιγει αντίστροφα, για όλους όρατά, τα προβλήματα της παιδείας, τα προβλήματα της κύριας λειτουργίας της πολιτείας. "Ας ονομάσουμε τις δυο κατευθύνσεις των πολύπλοκων αυτών προβλημάτων. Πρώτα, πώς θα γίνει πραγματικά δυνατή η προσέλευση ή η προσαγωγή όλων των προσώπων της πολιτείας προς την παιδεία; *Έπειτα, τι είδους συγκεκριμένη παιδεία, ακριβέστερα, κατά ποιόν τρόπο και με ποιά κριτήρια

σύνθετη και διαφορισμένη παιδεία θα δοθεί στο καθένα μέσα στην ολότητα των προσώπων;

Για το πρώτο πρόβλημα, οι ουσιαστικές άπαντήσεις έμπιπτουν περισσότερο στην οικονομική και διοικητική πολιτική παρά στη διάτωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Σήμερα, το κυριότερο έμπόδιο για την προσέλευση προς την όποια παιδεία προσφέρει το κράτος, είναι η οικονομική άδυναμία και του ίδιου βέβαια του κράτους, αλλά προπάντων του μεγαλύτερου άριθμού των νέων προσώπων, δηλαδή ακριβέστερα των οικογενειών τους, που μόλις μπορούν να τα διατρέψουν. Το πρόβλημα λοιπόν άρρηκτα συνδέεται με το γενικό οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα. Κάθε προσπάθεια μόνο του να λυθεί, μένει μοιραία έπιτόλαιη ματαιοπονία. Είναι όμως τόσο κρίσιμη η πραγματοποίηση της καθολικής εκπαίδευσης στην προσωπική αυτή έννοια για τη δύναμη, για τον πολιτισμό, για την ύπαρξη της πολιτείας! *Αλλά τουτό θα φανεί στις συγκεκριμένες άναπτύξεις για τις άντικειμενικές κατευθύνσεις της παιδείας κατά τους καθέκαστα πολιτειακούς σκοπούς.

Για το δεύτερο πρόβλημα μπορούμε περισσότερο να άναπτύξουμε. Καθώς με την καθολική εκπαίδευση έπιτελείται μια ολοκληρωτική στην πρόθεσή της έπιβολή της έλευθερίας στην πορεία της ιστορίας, υπάρχει άναγκαία μοναδική κρίσιμη ή τέτοια δημιουργική στιγμή. "Όσο πορεύονται το πιο πολύ η ιστορία με το βαρύ και βραδυ βήμα της μοίρας, και γι' αυτό σπάνια και σποραδικά άναβονταν κάποιοι σπινθήρες της έλευθερίας, για να φωτίσουν βέβαια το διάστημα για πάντα, τότε δεν ύπηρχαν ιστορικοί κίνδυνοι στην ουσιαστική έννοια, δεν ύπηρχαν τα προβλήματα της ιστοριοπλασίας και της άνθρωποπλασίας, που τώρα στην ολότητα της έκτασης και της σημασίας τους τα θέτει και τα άναδέχεται η ίδια η πολιτεία.

Αντικρύζει έτσι η πολιτεία την ιστορία στην ολότητά της, τη μελλοντική της ζωή σε όλες τις πτυχές της, και μελετά τους σκοπούς που θα πραγματοποιήσει μέσα στη ζωή της κοινωνίας της και τον τρόπο που θα τους πραγματοποιήσει με τις δυνάμεις και κατά τις άνάγκες της κοινωνίας της. Στο δημιουργικό αυτό άντικρυσμα της ιστορίας η παιδεία δεν είναι όργανο άπλως, δεν είναι τεχνική, είναι η λειτουργία, η κύρια λειτουργία της πολιτείας, που έχει συνθεμένα στον όργανισμό της και τους σκοπούς και τα μέσα της πολιτείας και την ιστοριοπλαστική της βούληση και την άπαραίτητη τεχνική.

Μελέτη λοιπόν εξαντλητική των σκοπών και της τεχνικής της πολιτείας, που τε-

λούνται και συμπίπτουν με την καθολική παιδεία, είναι και άδύνατη και μάταιη. Είναι ζήτημα της ιστορικής στιγμής και της πολιτικής θέλησης ή συγκεκριμένης τους ρύθμιση.

Η τελευταία όμως διάτωση δέ σημαίνει ότι η πολιτική είναι έργο άπλως της στιγμής, έργο καθημερινών έπιδιώξεων και έμπνεύσεων, χωρίς κανείς στις πράξεις της συνέχεια και συνοχή. Η αληθινή πολιτική είναι βέβαια και συγκεκριμένη πράξη κατά την δύναμη της στιγμής, αλλά και προϋποθετηστώ άποκείμενο της καθολικής συνείδηση και άξιολόγηση της ζωής του έθνους και τη συνδιάνοηση όλων των ειδικών άναγκών και δυνατοτήτων της. Και τουτό κατ' έξοχην ίσχυει για την παιδεία ως λειτουργία της πολιτείας.

Και έτσι δεν είναι άδύνατο και τώρα να διατυπωθεί κάποιο διάγραμμα των κατευθύνσεων, που τυπικά και άναγκαία πρέπει να άκολουθήσει η παιδεία, για να μπορέσει ν' άσκηθεί άξια και άρτια. Στις τυπικές αυτές κατευθύνσεις άντιστοιχούν οι άπαραίτητοι σκοποί ή κύκλοι σκοπών, που συγκροτούν τον ουσιαστικό και άναγκαίο προσανατολισμό της λειτουργίας μιας αληθινής πολιτείας. Και έτσι μπορούν συστηματικά να θεωρηθούν, καθώς έντάσσονται στις τυπικές αυτές κατευθύνσεις, και τα τεχνικά μέσα που διαθέτει η πολιτεία για την κατά την δύναμη της πραγματοποίησης, της παιδείας ως αυτοσκοπού της και, με την παιδεία, όλων της των σκοπών.

Πρώταρχικος σκοπός της αληθινής πολιτείας είναι η κατοχύρωση και η προαγωγή της ζωής του προσώπου, του κάθε προσώπου της κοινωνίας της. Και συμπίπτει άκριβώς και της παιδείας ο κύριος σκοπός. Η παιδεία, στην πιο καθαρή της διάνοηση, είναι η άρμονική και συνολική μόρφωση ως αύταξια. Η πρώτη έτσι κατεύθυνση της παιδείας, είναι αυτή που τείνει στο πρόσωπο καθ' έαυτο ως αυτοσκοπό. Η πολιτεία όμως έχει και την άντικειμενική στροφή της άποστολής της, προπάντων προς τη διατήρηση δημιουργικού του έθνικού πολιτισμού. Η παιδεία είναι και προς αυτή την άποστολή της πολιτείας ή κύρια, ή μοναδική λειτουργία της. Αντίστροφα προς την προηγούμενη κατεύθυνση, το πρόσωπο το χροιά υποταξεί τώρα όχι μόνο ως αυτοσκοπό ή ως αύταξια, αλλά κυρίας ως όργανο και ως φορέα του πνευματικού πολιτισμού. Καθώς όμως άκόμη η ύπαρξη της πολιτείας προϋποθέτει και τεχνική όργανωση της χώρας της και ιδιαίτερα την άκμαίατητα της οικονομίας, η παιδεία έχει και προς αυτή την κατεύθυνση να προετοιμάσει το πρόσωπο για την πιο άποδοτική συμβολή. "Αλλά η θεμελιακή άποστολή της πολιτείας είναι άλλη" είναι η πραγματοποίηση της κοινωνικής δικαιοσύνης, ή άπαυστη έπίλυση του κοινωνικού προβλήμα-

τος, που έγκειται προπάντων στην όρθη τοποθέτηση του κάθε προσώπου μέσα στο κοινωνικό σύνολο. "Όπως θα έκτηθεί στη μελέτη, μόνη η παιδεία έχει τη δυνατότητα να ρυθμίζει το δυσχερέστατο και κρίσιμώτατο αυτό πρόβλημα. Τέλος, θεμελιακή προϋπόθεση για τη λειτουργία της πολιτείας είναι η ύπαρξη της πολιτικής έξουσίας. Η προσωπική της συγκρότηση είναι ίσως το δεύτερο πολιτικό πρόβλημα, και άκόμα σύνοψη των πολιτικών προβλημάτων. Θα άναπτυχθεί για ποιο λόγο ο μόνος τρόπος για την άντιμετώπισή του τη σταθερότερη και την αξιότερη είναι και πάλι μόνη η παιδεία. *Έτσι, όλες οι κύκλοι των σκοπών και της λειτουργίας της πολιτείας έκτελείται πάντοτε με την ουσιαστική συμβολή της παιδείας, όπως και με τον παράγοντα του προσώπου, που άμεσα συνδέεται προς την παιδεία.

Η παράλληλη όμως όνομασία των κατευθύνσεων της παιδείας δέ σημαίνει ότι και στην πραγματικότητα είναι παράλληλη ή πραγματοποίηση των σκοπών της παιδείας κατά τις χωριστές αυτές κατευθύνσεις. Στην πραγματικότητα συναντώνται και διασταυρώνονται όλες αυτές, οι μόνο θεωρητικά και για λόγο μεθοδικό χωρισμένες κατευθύνσεις. Συμπλέκονται όλες, ή πολλές πάντως, στο ίδιο πρόσωπο, και πρέπει έτσι να συντονισθούν κάθε φορά οι διάφορες έπιδιώξεις, ώστε να γίνει δυνατή η σύγχρονη πραγματοποίηση όλων. Και ο μόνος τρόπος για να έπιτευχθεί ένας τέτοιος συντονισμός, είναι να διευρυνθεί το πρόβλημα που συνιστά το κάθε πρόσωπο, καθώς έπάνω του συμπλέκονται οι διαφορετικές κατευθύνσεις των έπιδιώξεων της παιδείας, και να διευρυνθεί με την επέκτασή του και σε άλλα, και σε όλα τα άλλα πρόσωπα. Λύεται δηλαδή και το πρόβλημα τουτό όταν η παιδεία καταλάβει την ολότητα των προσώπων της πολιτείας, κάτι που βέβαια είναι άναγκαίο και για άλλους, και έξαιρετικά σημαντικούς λόγους. Η ολοκληρωτική όμως αυτή της παιδείας κατά το προσωπικό στοιχείο της, για να πραγματοποιηθεί χωρίς καθόλου ν' άναίρεθεί ή άξια της, προϋποθέτει άπαραίτητα και σύγχρονο διαφορισμό του άντικειμενικού της στοιχείου, διαφορισμό κατά συνέπεια και των παιδευτικών κατευθύνσεων. *Έτσι, τα συγκεκριμένα παιδευτικά άγαθά, που δίνονται στο κάθε πρόσωπο, είτε σε ώρισημένη κατηγορία προσώπων, δέ μπορεί ή δεν πρέπει να συμπίπτουν με αυτά που δίνονται στα άλλα πρόσωπα, είτε σε άλλες κατηγορίες προσώπων. "Όλα τα πρόσωπα είναι άδύνατο και θα ήταν όληθριο να έκπαίδευονται σύγχρονα και όμοιομορφα προς όλες τις κατευθύνσεις της παιδείας και για όλους της τους σκοπούς. *Έτσι μόνο, με την προϋπόθεση του δια-

φορισμού κατά το αντικειμενικό της στοιχείο, είναι δυνατή ή πραγματοποίηση της καθολικής παιδείας και κατά το στοιχείο της το προσωπικό. Και έτσι, με το διαφορισμό του αντικειμενικού της στοιχείου εκλείπει και η αιτία που προκαλεί, σάν κανονική σήμερα συνέπεια της εξάπλωσης της παιδείας, την ποιοτική κατάπτωση της ζωής του πνεύματος.

Μήπως όμως ένας τέτοιος διαφορισμός θα μπορούσε να επιφέρει μία τέτοια πραγματικότητα παιδείας, ώστε να μην υπάρχει πάντοτε σε κάθε συγκεκριμένο πρόσωπο ή συνολική και η καθολική του παιδεία; Κάτι τέτοιο θα μπορούσε βέβαια να υπάρξει, αν ο διαφορισμός της παιδείας κατά το αντικειμενικό της στοιχείο έγινονταν σε όλη της της έκταση, ήδη στην πρώτη στιγμή της. Ένας τέτοιος όμως διαφορισμός, όπως είναι αυτόνομο, θα ήταν έντελως αστήρικτος, τουλάχιστον πνευματικά και παιδευτικά. Γι' αυτό, οιοσδήποτε διαφορισμός της παιδείας πρέπει στην ίδια την παιδεία να βρίσκει το μόνο του στήριγμα και τα αντικειμενικά του κριτήρια.

Έτσι, η πρώτη βαθμίδα της παιδείας είναι απαραίτητο να λειτουργεί πάντοτε γενική και ομοιόμορφη. Και τότε στο χώρο της γενικής αυτής εκπαίδευσης, που θα είναι και η υποχρεωτική και έτσι η κατ' έξοχην καθολική, και μόνο σ' αυτό το χώρο πραγματοποιούνται σύγχρονα και αρμονικά όλες οι ειδικές κατευθύνσεις και όλοι οι σκοποί της παιδείας. Είναι η σφαίρα, όπου πραγματοποιείται η εκπαιδευτική δικαιοσύνη, καθώς σε όλους η πολιτεία προσφέρει την ίδια παιδεία. Άλλα είναι προπάντων η σφαίρα, όπου γίνεται η πρόκριση του προσώπου για συγκεκριμένη συνέχιση της παιδείας του, είτε και γενικότερα για την τοποθέτησή του στην κοινωνική εργασία και για τη διαμόρφωση κατά συνέπεια της κοινωνικής του ύπαρξης. Και είναι ακόμα η σφαίρα όπου πραγματοποιείται η συνείδηση ιστορικής ενότητας, της πνευματικής και πολιτιστικής κοινότητας στο σύνολο του λαού. Έτσι η πρώτη αυτή βαθμίδα της υποχρεωτικής και γενικής εκπαίδευσης είναι η πιο κρίσιμη και για την κατεύθυνση της ζωής του ατόμου και για την ύπαρξη της κοινωνίας ολόκληρης.

Η χρονική της έκταση και η ποιοτική της διαμόρφωση συνδέεται μοιραία προς τη δύναμη της πολιτείας σε κάθε συγκεκριμένη στιγμή. Άς προϋποθέσουμε ότι η θέληση τουλάχιστον θα υπάρχει πάντοτε. Όσο για τον αντικειμενικό προσδιορισμό των επιδιώξεων της πρώτης αυτής εκπαιδευτικής βαθμίδας, τώρα δεν έχουμε τίποτε να εκθέσουμε. Όλα όσα για κάθε ειδική κατεύθυνση της παιδείας θ' αναπτυχθούν, εμπόλιπον κατά ένα τρόπο στις επιδιώξεις της γενικής εκπαίδευσης.

Οι άλλες δυο βαθμίδες της παιδείας, που είναι η ένδεχομένη συνέχιση της πρώτης είτε η πιθανή της συμπλήρωση, είναι η ανώτερη και η επαγγελματική παιδεία. Αυτές δεν έχουν βέβαια γενικό χαρακτήρα καθώς η πρώτη. Στο χώρο τους ακριβώς πραγματοποιείται ο διαφορισμός που υπάρχει και ανάμεσα στις δύο, αλλά και έσωτερικά μέσα στην κάθε μία. Η διαμόρφωσή τους στις γενικές γραμμές, η τεχνική όψη της τουλάχιστον, είναι αυτόνομη σχεδόν, και πάντως τη στιγμή αυτή αδιάφορη. Ο καθορισμός των αντικειμενικών τους επιδιώξεων θα εξηγηθεί με τη μελέτη της σημασίας των καθεκαστα κατευθύνσεων, όσες τυπικά ισχύουν για την παιδεία στο σύνολό της.

Τις τυπικές αυτές κατευθύνσεις, στις οποίες εντάσσονται οι επιδιώξεις και οι σκοποί της παιδείας, τις έχουμε ήδη ονομάσει και σύντομα εκφράσει, κατά τη σύνδεση τους μάλιστα προς τις αντίστοιχες κατευθύνσεις των επιδιώξεων και των σκοπών της πολιτείας. Τώρα θ' αναπτύξουμε και χωριστά τη σημασία της κάθε μίας, ώστε να προβληθεί πιο άρτια και πιο έντονα η ανάγκη και η αξία της. Βέβαια, η χωριστή αυτή ανάπτυξη θα φθάσει ίσως να εκφράσει και άλληως που θα φανούν σε κάποιους αυτόνομους, τόσο μάλιστα αυτόνομους, ώστε και η έκφρασή τους να φαίνεται τουλάχιστον περιττή. Αν όμως η χωριστή αυτή έκφραση ενισχύσει την πιθανότητα, και στη θεωρία, αλλά προπάντων στην πράξη της παιδείας, να μη παραλείπεται και να μη παραγνωρίζεται καμιά μέση σ' αυτές τις συγκεκριμένες κατευθύνσεις της παιδείας, τότε αναμφισβήτητα δικαιώνεται η και μέχρι αυτονομίας τυχόν πληρότητα της ανάπτυξης. Στη σφαίρα της πράξης, χάνουμε τις πλιότερες φορές την έπιτυχία, όχι γιατί δεν έχουμε πρωτοτυπία και δημιουργικότητα, αλλά γιατί παραλείπουμε άσυνείδητα κάτι, που είναι πολύ απλό, αναμφισβητά αυτόνομο. Η μελέτη λοιπόν των συγκεκριμένων κατευθύνσεων της παιδείας πρέπει να επιδιώξει όχι την πρωτοτυπία των σκέψεων, αλλά την πληρότητα προπάντων και την έναρμόνιση βέβαια των ειδικών όψεων.

* *

Η παιδεία, κατά μία της όψη, είναι, σύμφωνα με προηγούμενη διατύπωση, έσωτερική και ουσιαστική σύνδεση της πολιτείας προς το πνεύμα. Η ιστορική αυτή σημασία της παιδείας τώρα μόνο μπορεί συγκεκριμένα να ερμηνευθεί και να δικαιωθεί. Η μελέτη μιας σημαντικής άποστολής της πολιτείας μας εξηγεί και τη σχέση της προς την παιδεία και προς το πνεύμα. Είναι η άποστολή της πολιτείας να επιδιώκει και να πραγματοποιεί τη δημιουργική συνέχεια του έθνικού πολιτισμού. Ο πο-

λιτισμός όμως, κατ' έξοχην ο πνευματικός πολιτισμός, δεν υπάρχει και δε διασώζεται στα μουσεία απλώς του έθνους και στην κειμηλιακή σύλληψη των πνευματικών του θησαυρών. Υπάρχει πάντοτε ως ζωή και ως δημιουργία, και προϋποθέτει δημιουργική πνευματικότητα ζωντανών προσώπων. Η πολιτεία λοιπόν, που θέλει αληθινά να έχει τον πολιτισμό της, πρέπει και να προβάλλει τα δημιουργικά πνεύματα, που θα συνδεθούν ουσιαστικά με την πνευματική κληρονομία του έθνους, και ίσως και ολόκληρης της ανθρωπότητας, και που θα έχουν τη δυνατότητα να προχωρήσουν στη ζωή τους προς σύγχρονη δημιουργία. Πρέπει όμως ακόμα και τα δημιουργικά αυτά πρόσωπα να τα πλαισιώσει με κάποια άλλα άτομα, που έχοντας κοινήτα πνευματικής αγωγής, έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθούν συνειδητά τους δημιουργούς και να τους στηρίξουν στις αναζητήσεις και στις επιδιώξεις τους. Αυτοί οι δεύτεροι κυρίως συνιστούν την πραγματική πνευματική κοινωνία του έθνους, και έχουν την πιο κρίσιμη ίσως επίδραση στη διάσωση της ιδιοτυπίας του καθολικού του πνεύματος.

Προς την κατεύθυνση αυτή της δημιουργίας των προσωπικών προϋποθέσεων, των φορέων του πνευματικού πολιτισμού, πρέπει με τη μεγαλύτερη επιμέλεια να καθορισθεί η άσκηση της παιδείας. Θεμέλιο είναι πάντοτε η γενική εκπαίδευση. Δίχως αυτή, θα ήταν άναγκαία στενότερος βέβαια ο κύκλος της έκλογής των προσώπων που χρειάζονται για την ύπαρξη του πνευματικού πολιτισμού. Θα έχονταν πολλοί κατά τη φύση τους δημιουργοί, και ακόμη πολλοί που θα έγινονταν άξιοι να τους πλαισιώσουν. Έκει λοιπόν, στη γενική εκπαίδευση, πρέπει να άσκηθεί η διάκριση των προσώπων που θα προσέλθουν προς την ανώτερη παιδεία για να έξελιχθούν στους δημιουργούς του πολιτισμού του έθνους ή στους φορείς της πνευματικής κοινωνίας του. Πρέπει όμως ακόμη ο διαφορισμός αυτός και η διάκριση των προσώπων να συντελεσθεί αυτόνομα με μόνο κριτήριο την αξία του πνεύματος και το δέον της προαγωγής του και, άναγκαία, αντίστοιχα με τη δυνατότητα προς το πνεύμα και την αξία των προσώπων που θα διακριθούν. Και έπειτα, όποια έμπόδια υπάρχουν για τη συνέχιση της παιδείας των έκλεκτών αυτών προσώπων, πρέπει με κάθε τρόπο να εκλείψουν. Προς την κατεύθυνση αυτή το χρέος της πολιτείας είναι αυτόνομο. Η πολιτεία που έχει συνείδηση της πνευματικής της άποστολής, θα ήταν άντιφατικό προς αυτή τη συνείδηση της αν' άρχονταν, παράγοντες ξένοι προς το πνεύμα, π.χ. λόγιοι οικονομικοί, ν' αντιδρούν καιρία στην προαγωγή του πολιτισμού.

Η συμβολή όμως της παιδείας στη δημιουργική συνέχιση του πνευματικού πολιτισμού έχει και άλλη, και αυτή σημαντική κρίσιμη, όψη. Πρέπει δηλαδή να διακριθούν και να ρυθμισθούν και τα συγκεκριμένα παιδευτικά άγαθα, τα στοιχεία του κείμενου πνεύματος που θα χρησιμοποιηθούν για την άσκηση της παιδείας. Τα αντικειμενικά αυτά στοιχεία της παιδείας θα είναι οι προϋποθέσεις για τη συγκρότηση της πνευματικής κοινωνίας του έθνους. Και είναι άρραίτητο η ανώτερη παιδεία, και ως ένα μέτρο ήδη και η γενική εκπαίδευση, να έχει τη δυνατότητα υπεύθυνα να ρυθμίσει τον ποσοανατολισμό της παιδείας προς το κείμενο πνεύμα, έθνικό και πανανθρώπινο, και έτσι να χαράξει κάποιο διάγραμμα προς την αντικειμενική διαμόρφωση της πνευματικής κοινωνίας του έθνους (8, 4).

(8) Η τέτοια έκφραση θα συναντήσει ίσως την έπίκριση ότι προϋποθέτει κάποια τάση προς διαμόρφωση του πολιτισμού, άπαραδέκτα έκλογευτική στην προδιαγραφή της μορφής του, κάτι δηλαδή που αντίβαινει στην ίδια τη φύση και την ιστορία του πολιτισμού. Ο πολιτισμός είναι κατά μια θετική έκδοχή του «ή αντικειμενική μη συνειδητή ένότητα» (Stilleheit), που διαπερνάει τη δημιουργία ενός λαού». Πώς θα μπορούσαμε λοιπόν συνείδητα να κατευθύνουμε την ουσιαστική του διαμόρφωση; Η έπίκριση αυτή έρώτηση είναι άναμφισβητά σωστή. Παραγνωρίζεται όμως κάτι ακόμη πιο σωστό. Πρώτα, μία τέτοια διανοήση του πολιτισμού δεν είναι η μόνο δυνατή. Η έννοια του μάλιστα αυτή ίσχυει μόνο ιστορικά α posteriori. Είναι δηλαδή η έννοια που υποθέτει είτε και συνθέτει ο ιστορικός του πολιτισμού. Έννοείται μάλιστα έτσι ως πολιτισμός ακόμη και ότι είναι ακριβώς μη πολιτισμός, π.χ. οι όποιες καλλιτεχνικές πραγματοποιήσεις είτε προσπάθειες ενός λαού πρωτόγονου. Η άλλη έννοια του πολιτισμού, η ιστορικά α priori, δεν προϋποθέτει θεωρία απλά και έξιστόρηση συντελεσμένων μορφών του, — αλλά έντελως άντιστροφή, είναι συνειδητή τάση προς άληθινή δημιουργία πνεύματος είτε πνευματική διάλυση προσώπων σύμφωνα με κάποιες άοργές, συστηματικά συγκροτημένες προς αυτή την έπίδωξη. Έπειτα, ειδικότερα, κινδυνεύει να παραγνωρισθεί η λειτουργία και οι δυνατότητες της παιδείας. Προβάλλοντας η παιδεία σε μίαν δλοτέρα συνειδησών άρισμένες μορφές του αντικειμενικού πνεύματος, τείνει προπάντων να υποκινήσει και δίνει άφορμές μόνο προς δημιουργική πνευματική δράση. Με την προβολή όμως των συντελεσμένων αυτών μορφών του πολιτισμού μπροστά στην συνείδηση που θα δημιουργήσει ή θα έπηρεάσει τη δημιουργία, έπιτυγχάνει η παιδεία, η ταρινή αυτή δημιουργία να μην είναι κατάστη ο σχετικώς με τη δύναμη της ιστορικής στιγμής, αλλά να διαμορφωθεί με τη συναίρεση των παλαιότερων δημιουργιών του πνεύματος και έτσι, είτε τις άρνηθεί είτε τις συνεχίσει, να έχει πάντως άξιοποιήσει τη δύναμη που συνιστά η προϋπαρξή τους.

Καθώς λοιπόν η ταρινή δημιουργία θα στηριχθεί στη συναίρεση των προηγούμενων, έχει σημασία όχι μόνο η συνθετική και δημιουργική δύναμη του δημιουργού, — αυτή δε μπορούμε να την επιδιώξουμε, — αλλά και οι μορφές της κειμένης δημιουργίας, που έχει κατακτήσει η συνείδηση του και που θα τις συναίρεσει δημιουργικά. Η προβολή και η έκλογη αυτών των μορφών είναι το έργο ακριβώς της παιδείας.

(4) Όπως φαίνεται, έλιπίξω, ο αγηματισμός της τέτοιας πνευματικής κοινωνίας ούτε προκαλείται ούτε κατοχυρώνεται με κάποια τυπική προστασία είτε κανένα φραγμό κοινωνικό. Στην προσπάθεια

πού έχει του κάθε προσώπου. Η θεμελιακή αυτή λειτουργία προς την ανάπτυξη της οικονομίας, που την επιτελεί, μόνιμη σχεδόν, ή γενική εκπαίδευση, δημιουργεί την υποχρέωση να διαμορφωθεί έτσι η συγκροτημένη της, ώστε και την απαραίτητη διαγνωστική ικανότητα να κατέχει, αλλά και τη δυνατότητα είτε τη βεβαιότητα, ότι με αντικειμενικότητα θα ασκήσει το τόσο κρίσιμο διαγνωστικό έργο της.

Αν, παρ' όλες αυτές τις αφευκτες προϋποθέσεις, ή επαγγελματική εκπαίδευση εγκαταλείπει πρόχειρα και αμελέτητα και λειτουργήσει είτε χωρίς να στηριχθεί στις συγκεκριμένες σε τεχνικά καταρτισμένα πρόσωπα έλλείψει και ανάγκες της οικονομίας της χώρας, είτε χωρίς τη δυνατότητα να κατευθύνει τα συγκεκριμένα πρόσωπα στην ειδική επαγγελματική τους κατάρτιση αντίστοιχα προς τις ειδικές δυνατότητες και κλίσεις του καθενός, τότε και την οιαδήποτε οικονομική παράδοση της χώρας μάταια καταστρέφει, και άχρηστεύει πολύτιμες εργατικές δυνάμεις, που χάνουν τη φυσική τους τοποθέτηση, και έτσι απλά προεκτείνει και δεύνει όποιο υπάρχει ήδη κοινωνικό πρόβλημα.

Και όταν όμως με τη συνδρομή όλων των θετικών προϋποθέσεων οργανωθεί ή επαγγελματική εκπαίδευση με τον πιο άριστο τρόπο, και έτσι ούς συνειδημένη συμπλήρωση της γενικής εκπαίδευσης μορφώνει προς τις επιδιώξεις της την πλειονότητα των προσώπων της κάθε νέας γενεάς, και τότε θα μένει προβληματική πάντοτε ως ένα σημείο ή αξιολόγηση των αγαθών οικονομικών της άποτελεσμάτων. Και ισχύει βέβαια το ίδιο και για τα γενικά προς την οικονομία πλεονεκτήματα, που ήδη ή γενική εκπαίδευση έχει επιτελέσει προσεγγίζοντας την ολότητα του λαού στις δυνάμεις του τεχνικού πολιτισμού.

Για να υπάρξει βιαιότερη, αλλά και άριστη ή αξιολογία όλων αυτών των θετικών για την οικονομία δημιουργημάτων της παιδείας, είναι ανάγκη, παράλληλα με κάθε άλλη εκπαιδευτική επιδίωξη, κατά τη διάρκεια της γενικής εκπαίδευσης προπάντων, να καλλιεργηθεί με όλη την επιμέλεια — πράγμα που επιβάλλεται βέβαια και για γενικότερους λόγους — ο ήθος χαρακτήρας του προσώπου, ώστε να θεμελιωθεί άρρηκτη ή θετική και γόνιμη σύνδεση του ατόμου του προς την κοινωνία.

Όταν πραγματοποιηθεί έτσι και αληθινή κοινωνική αγωγή, τότε το κάθε πρόσωπο δε θα έχει την τεχνική μόνο δυνατότητα, αλλά και τη σταθερή θέληση προς την εργασία, την κοινωνικά αποδοτική. Τώρα ή θετική σχέση προς την εργασία στηρίζεται στην οικονομική ανάγκη απλά, όπως υπάρχει για τον καθένα υπό μια ώριμη τάξη δικαίου. Τη σχέση αυτή προς την εργασία ή παιδεία του προσώπου πρέπει να

την ιδρύσει στην ελεύθερη και δημιουργική διάθεση της ψυχής. Τότε αλλοστε και θα είναι όσο ποτέ αποδοτική ή οιαδήποτε εργασία του. Και προπάντων, καθώς θα έμβάλει στο πρόσωπο και τη δυνατότητα με την ίδια του τη θέληση και την κρίση να ένταχθεί κατά τον όρθοτερο τρόπο στην ολότητα της κοινωνικής εργασίας, τότε — και αυτός είναι ο ωραιότερος καρπός της προς την κοινωνία παιδείας — θα βρίσκει και θα ορίζει ο καθένας με δική του γνώμη την εργασία του, και έτσι ολόψυχα θ' αποσινεται στο έργο του, με την έλλογη συνείδηση ότι *πράττει το έαυτού*.

Προς αυτή την κατεύθυνση πρέπει απαραίτητα να στραφεί ή ήθικη αγωγή του προσώπου. Και ή ολοκληρωτική επιτυχία της θα είναι το ίδιο: να έμβάλει στο πρόσωπο το πιο αξιο και το πιο άριστο πνεύμα κοινωνικότητας, τη συνείδηση της κοινότητας της ζωής του και των αγαθών της προς τη ζωή όλων των άλλων, την έμφυνη της αξιοπρέπειας του στη δύναμη της συμβολής του, προς το κοινωνικό είτε το αντικειμενικό αγαθό.

Για να γίνουν όμως έφικτες οί τελευταίες προπάντων επιδιώξεις της παιδείας, είναι βέβαια αυτονόητη ή ανάγκη, ή ιδεολογική αυτή διαμόρφωση της κοινωνικής αγωγής του προσώπου ν' ανταποκρίνεται κατά ένα μέτρο και προς την πραγματικότητα της κοινωνικής ζωής, και να μη διαψεύδεται με το πρώτο της αντίκρουσμα.

Το πνεύμα, ή αρχή της κοινωνικότητας, όπως έρμηνεύθηκε με τις προηγούμενες αναπτύξεις, πρέπει να διέπει όλα τα στοιχεία και όλες τις όψεις της κοινωνικής ζωής. Οί δεύτητες του οικονομικού και του κοινωνικού διαφορισμού, όπως είναι αυτόνοχο, μεταβάλλουν σε ματαιοπονία οιαδήποτε επιδίωξη γνήσιας κοινωνικής αγωγής.

Είναι βέβαια στη φύση της ιστορίας πάντοτε στην ολότητα της να προοδεύει και ν' αναπτύσσεται. Η παιδεία δε μπορεί να υπερβάλλει τις δυνατότητες που έγκλειει ή ιστορική στιγμή. Τώρα όμως είναι ζένη προς τη μελέτη ή τέτοια συνάρτηση της παιδείας προς την προδιαμόρφωση των άλλων παραγόντων της ιστορίας. Έστο απλά με θετικότητα, χωρίς με πάντως την παιδεία και μόνι της τη μελετούμε, για να επιτύχομε τη συγκεκριμένη διαπίστωση της συνολικής της αποστολής.

Και βέβαια ανεξάρτητα προς τους άλλους παράγοντες της ιστορίας ή παιδεία επιτελεί ώριμμένες λειτουργίες προς τη θεμελιακή ανάπτυξη της κοινωνικής ζωής. Ήδη έχουμε σύντομα εκφράσει τη σπουδαιότερη ίσως, με ποιο τρόπο δηλαδή δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την τοποθέτηση κάθε

νέου προσώπου στην ολότητα της κοινωνικής εργασίας και κατά συνέπεια και για τη θεμελίωση της κοινωνικής του τοποθέτησης. Η ίδια αυτή λειτουργία, όπως είδαμε ήδη, είναι μοναδικά κρίσιμη για την οικονομία και του ατόμου και του συνόλου. Η μοναδική όμως σημασία της δεν εξαντλείται και δεν ισχύει στη σφαίρα απλάς της οικονομίας.

Η ειδική αυτή λειτουργία της παιδείας είναι ή πιο κρίσιμη δυνατή για την ύπαρξη της κοινωνίας. Αντιμετωπίζει κρίσιμα στον πυρήνα του το κοινωνικό πρόβλημα. Και βέβαια ή σημασία του κοινωνικού προβλήματος δεν υπάρχει ανάγκη ιδιαίτερα ν' αναπτυχθεί. Η αληθινή του όμως σημασία δε διατυπώνεται πάντοτε με όση αξίζει προσοχή και ούτε με καθαρή σκέψη και θέληση. Συγγέεται προπάντων με το πολιτικό πρόβλημα πολύ συχνά, είτε εξαντλείται στο πρόβλημα των νομικών σχέσεων προς τα μέσα της παραγωγής κυρίως, αλλά και προς όλα τα οικονομικά αγαθά. Έτσι εμφανίζεται π. χ. και ως επίλυση του κοινωνικού προβλήματος το συντεχνικό κράτος καθ' έαυτο. Το ουσιαστικό όμως πρόβλημα είναι βέβαια, όχι ποιά θέση θα έχει στη συγκρότηση της πολιτικής εξουσίας ο βιομήχανος και ποιά θα έχει ο εργάτης, αλλά ποιο πρόσωπο συγκεκριμένα θα είναι στη ζωή του εργάτη και ποιο πρόσωπο θα είναι βιομήχανος. Το συντεχνιακό κράτος λοιπόν δε λύνει, κλείνει απλάς το θεμελιακό αυτό πρόβλημα. Το ίδιο όμως είναι στην ουσία του το κοινωνικό πρόβλημα. Γι' αυτό ακριβώς και ούτε λύεται ούτε και καταργείται με τη μεταβολή απλάς των σημερινών νομικών σχέσεων προς τα οικονομικά αγαθά. Πέρα από την ιδιοκτησία είτε την κοινοκτησία στα μέσα της παραγωγής είτε και στα αγαθά της καταπόλωσης, υπάρχει πάντοτε το πρόβλημα της τοποθέτησης του κάθε προσώπου στην οικονομία και στην κοινωνία. Και σήμερα λύεται βέβαια όχι με κριτήρια προσωπικά. Λύεται κατά την παράδοση προπάντων, είτε τη δύναμη της οικονομίας του προσώπου. Πολύ συχνά μάλιστα και παράγοντες έντελως τυχαίοι το ρυθμίζουν. Πολύ πιο σπάνια συμβαίνει να υπάρξει και πραγματική ανταπόκριση των κατά τη φύση του δυνατοτήτων και κλίσεων του προσώπου προς τη μόρφωση που θα μπορούσε να λάβει, και προπάντων βέβαια προς την κοινωνική του τοποθέτηση.

Έτσι όμως και έξηγείται γιατί μένει άλυτο το κοινωνικό πρόβλημα. Ο μόνος αληθινός τρόπος για την ουσιαστική του επίλυση, είναι ή αληθινή και καθολική παιδεία. Θεμελιακή της λειτουργία, και συγκεκριμένα λειτουργία της πρώτης βαθμίδας της, της γενικής υποχρεωτικής εκπαίδευσης, είναι με ακριβεία να διαγνώσει τις κατά τη φύση δυνατότητες και κλίσεις του

προσώπου και να τις μορφώσει και να τις αναπτύξει για την άριστη κοινωνική τους αξιοποίηση, και έτσι ουσιαστικά να προδιαγράψει, όσο ισχύει τουλάχιστον ή δύναμή της, την κοινωνική τοποθέτηση του προσώπου. Αυτή είναι ή γνήσια λύση του κοινωνικού προβλήματος. Αλλά πρέπει βέβαια να μην άχρηστεύεται το έργο της παιδείας έτσι που, ανεξάρτητα προς τις κλίσεις και δυνατότητές του κατά τη φύση του και κατά τη μόρφωσή του, να τοποθετείται το πρόσωπο και να εκτοπίζεται στην κοινωνική του ύπαρξη με την ακαταγώνιστη επενέργεια δυνάμεων έξωτερικών προς την προσωπικότητά του και άσχετων έντελως προς την παιδεία του.

Όταν όμως άφει ή παιδεία άπαραβίαστη να ισχύει στο έργο της, είναι, και είναι μόνη ικανή να λύει το κοινωνικό πρόβλημα και ευστοχα και σταθερά. Και έχει μιά τέτοια δυνατότητα ή παιδεία, όχι μόνο γιατί καθορίζει την αντίστοιχη προς τις δυνάμεις και τις κλίσεις του, και έτσι και την αξία του, επαγγελματική και κατά συνέπεια και κοινωνική ύπαρξη του προσώπου, αλλά και γιατί έχει την επιπρόσθετη δύναμη, καθώς διαπλάσσει τον ήθικο χαρακτήρα στο πνεύμα της ένεργότερης κοινωνικότητας, να καταλύει ουσιαστικά είτε έξαιρετικά να μειώνει τον ήθικο και ψυχικό αντίκτυπο των επαγγελματικών και κοινωνικών διακρίσεων, να υποβάλλει και να στηρίζει στον καθένα τη συνείδηση της ομοιομορφης κατ' αξίαν συμβολής του στην κοινωνική εργασία και στη ζωή της ολότητας. Και βέβαια κοινωνικό σύνολο με αληθινή κοινωνική αγωγή δε μπορεί παρά να φθάσει και στην άμβλυση της πραγματικής των συχνά άλλωστε αναμφίβολα περιττών κοινωνικών και επαγγελματικών διακρίσεων.

Η τελευταία παρατήρηση μās προσεγγίζει και μās τοποθετεί στο δεύτερο σημείο των προβλημάτων. Όλες οί αναπτύξεις της μελέτης άκλόνητα ισχύουν, αλλά υπό μίαν άφευκτη προϋπόθεση: Ότι τα πρόσωπα που ρυθμίζουν κυριαρχικά τις επιδιώξεις της παιδείας στην πραγματικότητα, θα έχουν πάντοτε τη θέληση τουλάχιστον, να πραγματοποιήσουν στην ιδανική τους καθαρότητα όλους τους αξίους σκοπούς της παιδείας, αφήνοντας κατά μέρος οιοδήποτε ύπολογισμό συμφέροντος. Μιά τέτοια προϋπόθεση όμως θα φανεί ίσως κάπως άνιστόρητη. Και θα φανεί ίσως άκόμη ότι αντιστρέφει τη σειρά της ιστορίας. Και κατ' αρχήν δηλαδή στην ιστορία είναι άνεφικτη ή πραγματοποίηση οιοδήποτε καθολικού σκοπού στην ιδανική του καθαρότητα. Και έξ άλλου, οιαδήποτε σχετική δυνατότητα και προς αυτή την κατεύθυνση κατέχει ή ιστορία, την κατέχει πάντως, όταν ρυθμίζουν την

πορεία της, όταν ρυθμίζουν τις πράξεις της πολιτείας στην ιστορία, πρόσωπα που έχουν ήδη επιτύχει την πνευματική και ήθικη τους άρτιωση. Ή τέτοια δηλαδή στιγμή προϋποθέτει άκριβως την παιδεία και υπάρχει μόνο αφού η παιδεία συντελεσθεί· ενώ τώρα είμαστε άκριβως στην αντίστροφη στιγμή, που έπίκειται η πραγματοποίηση της παιδείας.

Ή απάντηση και στις δυο αυτές θεμελιακές έπικρίσεις μπορεί να είναι πολύ άπλη. Πρώτα, η διατύπωση με Ίδανική καθάρτητα του σκοπού μας σε όποια ιστορική μας προσπάθεια είναι άπλωσ προϋπόθεση αναγκαία για την πιο εύστοχη κατεύθυνση της δράσης μας, ώστε να πραγματοποιήσουμε κάθε φορά την αξιότερη δυνατή έκπληρωση του σκοπού μας, χωρίς ποτέ βέβαια να έχουμε τη δυνατότητα είτε και την ανόητη αξίωση να τον ξεαντλήσουμε στην πληρότητα της καθαρής του διατύπωσης. Έπειτα, η δυσπιστία στην ύπαρξη προσώπων, που να μπορούν σε κάθε στιγμή να κινήσουν την ιστορία προς την πνευματική και ήθικη της πρόοδο, στηρίζεται σε ύπερμετρα σχηματική διανόηση της πορείας της ιστορίας. Παραγνωρίζει προπάντων τη δυνατότητα, κάποιου να ξεχωρίσουν μέσα στο σύνολο της κοινωνίας, και στηριγμένοι στην προσωπική τους πνευματική και ήθικη δύναμη να ώθήσουν και το σύνολο της κοινωνίας προς μια βαθμιαία έστω πολιτιστική άνοδο. Αναμφισβήτητα, όσο πιο λίγοι είναι αυτοί οι πνευματικά και ήθικα έκλεκτοί, τόσο το έργο τους προς την όλότητα της κοινωνίας είναι πιο δύσκολο και πιο δυσεκπλήρωτο. Άκριβως όμως η παιδεία, που αναγκαστικά θα άρχισι με όποιες δυνάμεις υπάρχουν τη στιγμή που άρχίζει, τείνει, και είναι ή μόνη που μπορεί να το επιτύχει, να διευρύνει τον άρχικο αυτό στενό κύκλο πνευματικότητας, ώστε να δημιουργήσει ευρύτερες δυνατότητες για τη διαρκή αούτέπρβαση της Ιστορίας.

Το πρόβλημα όμως είναι δεύτερο για λόγους άλλους. Το πρόβλημα δεν κρίνεται άπλωσ στην ιστορία και με τις δυνάμεις της ιστορίας. Το πρόβλημα αντιμετωπίζεται στη σφαίρα ειδικά της πολιτείας, όπου δεν είναι άπλες ή παράλληλες οι δημιουργικές δυνάμεις, αλλά είναι και ανταγωνιστικές και αντίδραστικές. Έτσι το έρώτημα πρέπει να τοποθετηθεί στην ανταγωνιστική αυτή κοινωνική του τοποθέτηση και να διατυπωθεί εκεί με άλλο πιά τρόπο. Τα πρόσωπα, που στην πραγματικότητα εκφράζουν τη θέληση και έπιτελούν την ένέργεια της πολιτείας, τα πρόσωπα δηλαδή που άσκούν στην πραγματικότητα την έξουσία της πολιτείας, θα έχουν ποτέ την πνευματική και ήθικη δυνατότητα να συντελέσουν, κατά τρόπο άξιο και στην άπαράτη άρτιότητα, την καθολική αυτή και

θεμελιακή ιστοριοπλαστική λειτουργία, όπως είναι ή παιδεία ως λειτουργία της πολιτείας;

Όλες οι αναπτύξεις της μελέτης συνειδητά έτειναν εκεί, στην πρωτοβουλία της πολιτείας να κατευθύνει και να συγκεντρώσει όλες τις ευρύτερες δυνατές και τις πιο κρίσιμες επιδιώξεις της παιδείας. Ή πολιτεία λοιπόν θα είναι άληθινά ικανή για μια τέτοια τεράστια σημασίας και άπέραντη στις δυσκολίες της λειτουργία;

Το πρόβλημα είναι ουσιαστικά το πρόβλημα για την προσωπική συγκρότηση της πολιτικής έξουσίας. Ή μόνη γνήσια στάση και ιστορικά και πολιτικά και πνευτικά είναι να επιτύχομε κάθε φορά την ευτυχέστερη κατά τις δυνάμεις της Ιστορίας διαμόρφωση των προϋποθέσεων για τη δημιουργική της αντιμετώπιση. Πιο συγκεκριμένα: πώς οι άξιότεροι κάθε φορά θα συγκροτούν το υποκείμενο της πολιτικής έξουσίας. Ή προσπάθεια για συστηματική αντιμετώπιση του προβλήματος είναι κατ' άρχην μάταιη. Στην πράξη της πολιτικής ύπαρξης μεγάλη ποικιλία τεχνικής και ουσιαστικών τρόπων για την ανάπτυξη των προσώπων που άσκούν την έξουσία. Ποιός είναι ο καλύτερος τρόπος, είναι περιττή κάθε κρίση. Μιά κρίση όμως μένει άκλόνητη και ίσχυει για όλα τα καθεστώτα και για όλους τους καιρούς. Ή μόνη έγγυση για τη μη άνοδο στην έξουσία των πιο άνάξιων και για την πιθανότερη άνοδο των σχετικά πιο αξίων είναι το ύψηλο επίπεδο παιδείας της όλότητας του λαού. Όχι όμως ειδική πολιτική εκπαίδευση, που είναι ανόητο σύνθημα και τίποτε ουσιαστικό δε σημαίνει, αλλά ή καθολική παιδεία προς όλες τις κατευθύνσεις της ζωής. Όσο περισσότερο έχει ένας λαός άληθινή συνείδηση των ουσιαστικών προβλημάτων της ζωής και της ζωής του, τόσο και διαθέτει ουσιαστικά κριτήρια για να έπηρεάζει, άμεσα είτε έμμεσα, την πολιτική διαχείριση της τύχης του. Άκόμη όμως, ανεξάρτητα και προς τη μορφή του πολιτεύματος, ή κατακράτηση άπολιτιστου του λαού καταστρέφει και την πιθανότητα να υπάρξουν άρκετά άξια πρόσωπα για να άσκήσουν έπάξια την πολιτική έξουσία.

Ή παιδεία ή καθολική, και κατά το αντικειμενικό και κατά το προσωπικό της στοιχείο, είναι: ο μόνος τρόπος σταθερά και γενικά να ίσχύσουν προϋποθέσεις ευνοϊκότερες για την εύστοχη κάθε φορά αντιμετώπιση του θεμελιακού πολιτικού προβλήματος.

Ή μόνη θεωρητική προσπάθεια που μπορεί, μένοντας σε σφαίρα αντικειμενικού κύρους, ν' αντιμετώπισει συστηματικά το πρόβλημα αυτό της αξιότερης συγκρότησης της πολιτικής έξουσίας, — όχι βέβαια της επανα-

στατικής δύναμης, όπως νεώτερες θεωρίες, στηριγμένες στον κοινωνικό διαφορισμό, — διατυπώνει ουσιαστικά το ίδιο πρακτικό συμπέρασμα. Οι βασικοί άνδρες της πλατωνικής πολιτείας είναι οι έκλεκτές φύσεις, που με την άριστη πνευματική και ήθικη άγωγή έχουν φθάσει σε ίσθθη άρετή. Ή άδυναμία όμως να συμπέσει στην Ιστορία ή τέτοια φιλοσοφία με την πολιτική έξουσία, όφειλεται στον κενό χώρο που πλαισιώνει τον πολιτικό φιλόσοφο, στο πνευματικό χάσμα που χωρίζει τη μοναδική του προσωπικότητα από την όλότητα του λαού καθώς δεν του δόθηκε ή αναγκαία πνευματική και ήθικη άγωγή. Ή έξάλειψη του όλέθριου αυτού χάσματος είναι το μόνο θετικό Ίδανικό της σύγχρονης πολιτικής σκέψης. Ή καθολική παιδεία πρέπει όλους κατά το μέτρο του δυνατού να τους διαμορφώσει, ώστε να τείνουν στο Ίδανικό το βασίλειο άνδρός. Για να συμπέσει ή γνήσια φιλοσοφία και ή πολιτική έξουσία, πρέπει το κάθε πρόσωπο της πολιτείας να έχει θετική σχέση και προς τη φιλοσοφία και προς την έξουσία. Και τουτο θα είναι ή έπίστεψη του έργου της παιδείας.

**

Ό κύριος όμως και άμεσος σκοπός της παιδείας παραμένει πάντοτε ή άτομική μόρφωση του προσώπου καθ' έαυτήν. Είναι άλλωστε και ή προϋπόθεση για τη δυνατότητα να εκπληρωθούν και οι άλλες αντικειμενικές της επιδιώξεις. Το Ίδιο όμως ίσχυει αντίστοιχα και για την πολιτεία. Σκοπός πρωταρχικός της πολιτείας είναι ή δυνατοποίηση της ζωής του προσώπου, και βέβαια στην αξιότερη δυνατή της διαμόρφωση. Για την πραγματοποίηση όμως του σκοπού της αυτού, για την ανάπτυξη δηλαδή στο κάθε άτομο της ικανότητας να ζήσει άξια τη ζωή του, ή ιστορία δεν έχει έφευρει έκτος από την παιδεία άλλο μέσο που να μπορεί να το χρησιμοποιήσει ή πολιτεία. Και ή παιδεία έτσι στην πρωταρχική της αυτή ύπαρξη, ως μόρφωση του νέου προπάντων ατόμου για να το εστιάγει καταρτισμένο στη ζωή, συμπίπτει με την πρωταρχική λειτουργία της πολιτείας.

Άλλοτε, την εισαγωγική στη ζωή μόρφωση του νέου ατόμου την πραγματοποιούσε κατά ένα τρόπο, που και φαίνονταν ίσως άρκετός, ή Ίδια ή οικογένεια του προσώπου, είτε ή πρώτη εισαγωγή του στη βιοποριστική έργασία του. Στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, ή οικογένεια του προσώπου είτε δεν είναι όλες τις φορές ικανή για το παιδευτικό αυτό έργο, είτε ποτέ μάλλον δεν είναι με έπαρεια ικανή. Όσο για τις σχέσεις της έργασίας του προσώπου, έχασαν όριστικά πιά τη θεμελιακή προϋπόθεση για βετική παιδαγωγική και ψυχοπλαστική επένεργεια. Ό έκμηχανισμός της παραγωγής, καταστρέφοντας την παλαιότερη ειδυλλιακή σχέση του

έργατη με το έργο του, καθιστά την ώρα της έργασίας του προσώπου ψυχικά άγονη και κενή. Πρέπει λοιπόν, σε μια παιδευτική σφαίρα έλεύθερη, συστηματικότερα παρά ποτέ να συντελεστεί ή μόρφωση του προσώπου, ώστε να εισάγεται εύστοχα στις σύγχρονες συνθήκες διαβίωσης. Πρέπει να του δημιουργηθεί γόνιμη έπαφή με τα άγαθά του τεχνικού πολιτισμού, αλλά και ή αναγκαία προύλαξη και αντίδραση προς τις ποικίλες βλαπτικές συνέπειες (σωματικές, ψυχικές και πνευματικές) που έγκλειει ο μηχανικός ρυθμός της ζωής.

Ποίο παιδευτικό Ίδανικό ίσχύει πάντοτε και υπό τις σύγχρονες συνθήκες, προσαρμοσμένο βέβαια στις δυνατότητες και στις άνάγκες τους, δεν είναι για μας τουλάχιστον το δεύτερο πρόβλημα. Ή άρμονική ανάπτυξη όλων των κλίσεων και των δυνάμεων του προσώπου κατά το πνεύμα της άνθρωπιστικής παιδείας, είναι και υπό τις σύγχρονες συνθήκες ή μόνη άληθινή, ή καθάρη, ή κατ' έξοχην παιδεία. Αυτή μορφώνει το άτομο σε Άνθρωπο, αυτή το πρόσωπο το διαμορφώνει σε προσωπικότητα του δημιουργεί δηλαδή την ικανότητα να ζήσει τη ζωή του κατά τον ευτυχέστερο και αξιότερο τρόπο.

Το πρόβλημα όμως είναι ως ποίο σημείο θα μπορεί ή σύγχρονη παιδεία, παράλληλα και σύγχρονα με τις τόσες άλλες προς την κατεύθυνση της πολιτείας κυρίως επιδιώξεις της, να επιδιώξει και να επιτύχει την πραγματοποίηση της άνθρωπιστικής παιδείας για όλα τα πρόσωπα. Βέβαια, ή σύγχρονη πραγματοποίηση και των άλλων επιδιώξεων όχι μόνο δε δυσκολεύεται, αλλά και θεμελιώνεται και ολοκληρώνεται με την πραγματοποίηση της άνθρωπιστικής παιδείας. Το πρόβλημα όμως ίσχυει για όλες άκριβως τις επιδιώξεις της σύγχρονης παιδείας. Και τα στοιχεία που συνιστούν την προβληματικότητα είναι σήμερα και πολλά και δεύτα σημαντικά. Είναι ή στενότητα του χρόνου που μπορεί να διατεθεί για την παιδεία, είναι οι υποκειμενικές εκπαιδευτικές δυνάμεις που είναι προς το παρόν έντελώς άνεπαρκείς, και είναι και το εύρύτατα αναπτυγμένο αντιπνευματικό ρεύμα της στροφής και της προσήλωσης στον έξωτερικό πολιτισμό και στα ύλικά άγαθά.

Ύπάρχει πάντοτε ή αντίσταση της Ιστορίας, ή αντίδραση των άπαιδευτων γενών. Όλα όμως αυτά το πολύ μια καθυστέρηση μπορούν να μας φέρουν. Όταν ύπάρξει στην έπιβεβλημένη εύρύτητα ή άλύγιση θέληση προς την παιδεία και ή πνευματική θεμελίωση των συγκεκριμένων της επιδιώξεων, δε μπορεί παρά να άρχισι ή παιδεία να πραγματοποιείται βαθμιαία προς την άρτίωση και την ολοκλήρωσή της και να πραγματοποιεί άπασα τις προσηφωότερες προϋποθέσεις για να συνεχισθεί δικαιοτέρα, πνευματικότερη, καθολική.

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ζ' *

Και ὁ πρῶτος,¹ δὴ χρόνος τῆς εἰς Σικελίαν ἐμῆς ἐπιδημίας τε καὶ διατριβῆς
330c διὰ πάντα ταῦτα συνέβη γενόμενος, μετὰ δὲ τοῦτο ἀπεδήμησά τε καὶ πάλιν ἀφι-
κόμην πάση σπουδῇ μεταπεπομένου² Διονυσίου, ὃν δὲ ἕνεκα καὶ ὄσα ἔπραξα, ὡς
εἰκότα τε καὶ δίκαια, ὑμῖν πρῶτον μὲν συμβουλευσας ἃ χρῆ ποιεῖν ἐκ τῶν νῦν γε-
γονότων, ὕστερον³ τὰ περὶ ταῦτα διέξειμι, τῶν ἐπανερωτῶντων ἕνεκα, τί δὴ βου-
λόμενος ἦλθον τὸ δεύτερον, ἵνα μὴ τὰ πάρεργα⁴ ὡς ἔργα μοι συμβαίῃ λεγόμενα.
λέγω δὴ τὰδε ἐγώ :

Τὸν συμβουλευόντα⁵ ἀνδρὶ κάμνοντι καὶ δίκαιαν δαιτωμένῳ μοχθηρὰν πρὸς
d ὑγίειαν ἄλλο τι χρῆ πρῶτον μὲν μεταβάλλειν τὸν βίον, καὶ ἐθέλοντι μὲν πείθεσθαι
καὶ τᾶλλα⁶ ἤδη παραινέειν, μὴ ἐθέλοντι δέ, φεύγοντα ἀπὸ τῆς τοῦ τοιοῦτου συμβου-
λῆς ἀνδρα τε ἠγοίμην ἂν καὶ λατρικόν, τὸν δὲ ὑπομένοντα τοῦναντίον ἀνανδρὸν
τε καὶ ἄτεχνον. ταῦτόν δὴ καὶ πόλει, εἴτε αὐτῆς εἰς εἴη κύριος εἴτε καὶ πλείους,
e εἰ μὲν κατὰ τρόπον ὀρθῇ πορευομένης ὁδῷ τῆς πολιτείας⁷ συμβουλευοῖτό τι τῶν
προσφῶρων, νοῦν ἔχοντας τὸ τοῖς τοιοῦτοις συμβουλευεῖν τοῖς δ' ἔξω τὸ παρά-
παν βαίνουσι τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ μηδαμῇ ἐθέλουσιν αὐτῆς εἰς ἴχνος ἵεσαι.
331 προαγορεύουσιν δὲ τῷ συμβούλῳ τὴν μὲν πολιτείαν ἔαν καὶ μὴ κινεῖν, ὡς ἀποθα-
νομένῳ ἔαν κινή, ταῖς δὲ βουλήσεσιν καὶ ἐπιθυμίαις αὐτῶν ὑπηρετοῦντας συμ-
βουλεύειν κελεύουσιν, τίνα τρόπον γίγνοιτ' ἂν ῥᾶστα τε καὶ τάχιστα εἰς τὸν αἰε-
τόν χρόνον, τὸν μὲν ὑπομένοντα συμβουλάς τοιαύτας ἠγοίμην ἂν ἀνανδρον, τὸν δ'
οὐχ ὑπομένοντα ἀνδρα*. ταύτην δὴ τὴν διάνοιαν ἐγὼ κεκτημένος, ὅταν τίς μοι συμ-
βουλεύηται περὶ τινος τῶν μεγίστων περὶ τὸν αὐτοῦ βίον, οἷον περὶ χρημάτων
κτήσεως ἢ περὶ σώματος ἢ ψυχῆς ἐπιμελείας⁸, ἂν μὲν μοι τὸ καθ' ἡμέραν ἔν τινι
b τρόπῳ δοκῇ ζῆν ἢ συμβουλεύσαντος ἂν ἐθέλειν πείθεσθαι περὶ ὧν ἀνακοινοῦται,

(*) Συνέχεια ἀπὸ τοῦ προηγούμενου. — Ἡ ἐνότης 330b-337e, πού δημοσιεύεται σ' αὐτὸ τὸ τεῦχος, περιέχει τὴ συμβουλή τοῦ Πλάτωνος πρὸς τοὺς Δίωνος οἰκείους καὶ ἐταίρους καὶ μπορεῖ νὰ διαι-
ρεθῆι σὲ τρία μέρη :

α. 330c-331d : Γενικὲς πολιτικὲς ἀρχές.

β. 331d-333c : Ἱστορικὴ παρέκβασις : οἱ σύμφωνες μὲ τὴς πολιτικὲς ἀρχές πού διατυπώθηκαν
παραπάνω συμβουλές τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δίωνος πρὸς τὸ Διονύσιον τὸ νεώτερο. Ἡ δυσπιστία
τοῦ Διονυσίου πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸ Δίωνα ἢ ἐξορία καὶ ὁ θάνατος τοῦ Δίωνος.

γ. 333c-337e : Δεύτερο μέρος τῆς συμβουλῆς, πού διακόπτεται ἀπὸ μιᾶς δευτέρου Ἱστορικῆς παρέκ-
βασις 334d-336c : τὸ πολιτικὸ πρόγραμμα πού θὰ πραγματοποιήσῃ οἱ Δίω, ἂν δὲν τὸν δολοφονοῦσαν.

1. Σύμφωνα μὲ τὴ συνηθισμένη ἀρίθμηση, πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο ταξίδι. Ὁ Πλάτων ὑπολο-
γίζει ἐδῶ, ὅπως τὴς περισσότερες φορές (330c, 337d, 337e καὶ 352a, ἀντιθέτως 340a καὶ 345d), μόνο τὰ
ταξίδια πού ἔκανε ἐπὶ τοῦ νεωτέρου Διονυσίου, ἴσως γιὰ τὴν αὐτὰ πραγματοποιήθηκε ἡ πολιτικὴ
τοῦ δράση, πού αὐτὴ κυρίως τὸν ἐνδιαφέρει ἐδῶ.

2. Πρβλ. 338b-339a καὶ Ἔπ. 3., 317b-c : ἀισχύνομαι δὴ λέγειν ὄσαί τότε ἐπιστολαὶ παρά σοῦ
καὶ παρ' ἄλλων ἦλθον διὰ σὲ ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ παρ' ὄσους τῶν ἐμῶν οἰκείων καὶ
γνωρίμων, καὶ πάσα διακελευόμενα μοι ἵεσαι καὶ δεόμενα σοὶ πάντως ἐμὲ πείθεσθαι.

3. Ἀπὸ τὸ 337e ὡς τὸ τέλος τῆς Ἐπιστολῆς.

4. Τὰ τυπικῶς πάρεργα καὶ δευτερεύοντα, ἀφοῦ τὸ θέμα τῆς Ἐπιστολῆς εἶναι ἡ συμβουλή
πρὸς τοὺς Δίωνος οἰκείους καὶ ἐταίρους. Τὸ ὅτι σ' αὐτὸ τὸ πάρεργον ἀφιερώνεται τὸ μεγαλύτερο
μέρος τῆς Ἐπιστολῆς, δείχνει ἀκριβῶς ὅτι στὸ βάθος αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸν Πλάτωνα τὸ ἔργον.

5. Τὸ τμήμα 330c-331d δὲ ἀφορᾷ καὶ δὲ ζητεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὴ δυνατότητα τῆς σχέσεως
τοῦ Πλάτωνος ὡς πολιτικοῦ συμβούλου πρὸς τοὺς Δίωνος οἰκείους καὶ ἐταίρους, ὅπως εὐκόλα θὰ
μποροῦσε νὰ νομισθῆι, ἀλλὰ καθορίζει δεοντολογικὰ τὴ σχέση τῶν Δίωνος οἰκείων καὶ ἐταίρων ὡς

ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ζ' *

Ἡ πρώτη¹ λοιπὸν περίοδος τῆς παρουσίας μου καὶ τῆς διαμονῆς μου στὴ Σικελία
330c πέρασε μὲ ὄλα αὐτὰ τὰ γεγονότα. Ὑστερα ἔφυγα, καὶ πάλι ξαναγύρισα ἔπειτα ἀπ'
τὴς ἐπίμονες προσκλήσεις² τοῦ Διονυσίου γιὰ ποιούς τῶρα λόγους ἦρθα καὶ ποιὰ
ἦταν ἡ δράση μου, πόσο ἐβλογγε καὶ σωστῆ, τὰ σχετικὰ μ' αὐτὰ θὰ σᾶς τὰ διηγηθῶ
ἀργότερα³ — γιὰ κείνους πού ρωτοῦν καὶ ξαναρωτοῦν, τί τάχα ἤθελα καὶ ἦρθα γιὰ
δεύτερη φορά —, ἀφοῦ πρῶτα σᾶς συμβουλευσῶ πῶς πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσετε
τὴν τωρινὴ κατάστασι, γιὰ νὰ μὴ συμβαίνει νὰ μιλῶ γιὰ τὰ δευτερεύοντα⁴ σὰ νὰ
ἦταν τὸ κύριο θέμα. Λοιπὸν ἡ δική μου γνώμη εἶναι ἡ ἐξῆς :

Ἄποιοι συμβουλεύει⁵ ἕνα ἀνθρώπο πού εἶναι ἄρρωστος καὶ ζῆ μ' ἕνα τρόπο
d βλαβερὸ γιὰ τὴν ὑγεία του, δὲ νομίζετε πῶς πρέπει νὰ ἐνεργῆσι ἔτσι : Πρῶτα
νὰ τὸν πείσει ν' ἀλλάξῃ ζωῆ, κί' ἂν θέλει νὰ τὸν ἀκούσει, τότε νὰ προχωρεῖ
καὶ στίς ἄλλες⁶ συμβουλές ἂν ὁμως δὲ θέλει, τότε ἄντρα καὶ καλὸ γιατρὸ
θὰ θεωρήσῃ ἐκεῖνον πού παραιτεῖται ἀπ' τὸ νὰ δίνει συμβουλές σὲ τέτοιον
ἀνθρώπο, ἐνῶ ἐκεῖνον πού τὸ ἀνέχεται, ἀντίθετα, ἀνανδρὸ καὶ κακὸν ἐπι-
στήμονα. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ μιὰ χώρα, εἴτε ἕνας ἔχει σ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴ
εἴτε περισσότεροι ἂν πρόκειται νὰ συμβουλευθεῖς κάτι χρῆσιμο σὲ μιὰ χώρα
πού ἡ πολιτεία⁷ τῆς, ἀκολουθεῖ, ὅπως πρέπει, τὸ σωστὸ δρόμο, σὲ τέτοιους
e ἀνθρώπους εἶναι φρόνιμο νὰ δίνεις τὴ συμβουλή σου σ' ἐκεῖνους ὁμως πού βα-
δίζουν ἐντελῶς ἔξω ἀπ' τὴ σωστὴ πολιτεία καὶ δὲ θέλουν καθόλου νὰ ἐπιδιώξουν
τὴν πραγματοποίησὴ τῆς, παρὰ δηλώνουν ἀπ' τὴν ἀρχὴν στὸ σύμβουλο, ὅτι τὴν
331 πολιτεία πρέπει νὰ τὴν ἀφήσῃ ἡσυχὴ καὶ νὰ μὴ ζητεῖ νὰ τὴν ἀλλάξῃ, γιὰτί ἂν
ζητήσῃ νὰ τὴν ἀλλάξῃ, θὰ πεθάνει, καὶ ἀπαιτοῦν ἀπ' αὐτὸν νὰ τοὺς συμβουλεύει
μὲ τρόπο πού νὰ ἐξυπηρετεῖ τὴς προθέσεις καὶ τὴς ἐπιθυμίες τους, ὥστε νὰ πραγμα-
τοποιοῦνται πάντοτε ὅσο τὸ δυνατόν πὶδ εὐκόλα καὶ γρήγορα, ἐκεῖνον πού ἀνέχε-
ται νὰ δίνει τέτοιου εἶδους συμβουλές, θὰ τὸν θεωρήσῃ ἀνανδρὸ κί' ἐκεῖνον πού
δὲν τὸ ἀνέχεται, ἄντρα⁸. Σύμφωνα μ' αὐτὲς τὴς ἀρχές μου, ὅταν μὲ συμβουλεύεται
κανεὶς γιὰ κάποιον ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ζητήματα τῆς ζωῆς του, π.χ. γιὰ τὴν
ἀπόκτηση περιουσίας ἢ γιὰ τὴ φροντίδα τοῦ σώματος ἢ τῆς ψυχῆς⁹, ἂν μοῦ φαί-
b νεται ὅτι στὴν καθημερινὴ του ζωῆ ἀκολουθεῖ ἕνα δρόμο ἀρκετὰ σωστὸ, ἢ ὅτι

πολιτικῶν μεταρρυθμιστῶν πρὸς τὴν πολιτεία καὶ εἰδικώτερα πρὸς τὴν πολιτεία τῆς πατρίδας τους.

6. Ἐννοεῖ τὴς εἰδικῆς συμβουλές τὴς σχετικῆς μὲ τὴν θεραπείαν τῆς συγκεκριμένης, τῆς εἰδικῆς
ἀρρώστειας τοῦ κάμνοντος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴ γενικὴ ἐκείνη συμβουλή — μεταβάλλειν τὸν βίον —
πού ἀφορᾷ τὴν θεραπεία τῆς βαθύτερης αἰτίας τοῦ κακοῦ, αὐτῆς πού συνίσταται στὸ δίκαιον διαι-
τάσθαι μοχθηρὰν πρὸς ὑγίειαν.

7. Ἡ λέξις πολιτεία ἔχει ἄλλοτε στατικὴ ἔννοια, καὶ δηλώνει τότε τὴν πολιτικὴν μορφή τοῦ
κράτους, τὴν πολιτικὴν τοῦ ὀργάνωσι (κᾶτι συγγενές, ἀλλὰ εὐρύτερο ἀπ' τὴ σημερινὴ ἔννοια πολί-
τευμα), καὶ ἄλλοτε δυναμικὴ, καὶ τότε σημαίνει τὴ λειτουργία του. Γι' αὐτὸ, ἄλλοτε μεταφράζω
πολιτικὴ ὀργάνωσι ἢ διαρρύθμισι, πολιτεία, καὶ ἄλλοτε λειτουργία τῆς πολιτείας.

8. Τὸν παραλληλισμὸν κάμνοντος - πόλεως, τὴ διαπίστωση τῆς ἀνάγκης ριζικῆς θεραπείας μὲ
τὴν καταπολέμησι τῆς γενικῆς αἰτίας τοῦ κακοῦ καὶ ὄχι τῶν μερικῶν συμπτωμάτων τῆς, καὶ τὴν
καταδίκη τοῦ συμβιβασμοῦ στὴν πολιτικὴν, πού ἐκφράζεται στὸ τμήμα αὐτὸ (330c-331a) τῆς 7. Ἐπι-
στολῆς, βλέπομε καὶ στὴν Πολιτεία 425e-427a.

9. Τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ἀναφέρονται ἐδῶ μὲ σειρά ἀντίθετη ἀπ' τὴν ἀξιολογικὴν σειρά πού
τοὺς δίνει ὁ Πλάτων. Βλ. Νόμ. 3,697b καὶ 5,743e.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Τό γλωσσικό ζήτημα σήμερα.

Οι διαλέξεις του κ. Μ. Τριανταφυλλίδη που έγιναν τούτο το μήνα, ανακίνησαν πάλι ένα ζήτημα που αξίζει να μας απασχολήσει, επειδή, ιδωμένο από διαφορετική σκοπιά, έχει και σήμερα σημασία για την ανάπτυξη του πολιτισμού μας. Θά προσπαθήσουμε να διατυπώσουμε κάποιες σκέψεις, όχι τελειωτικά διαμορφωμένες και κάπως σχηματικές ίσως, που γι' αυτό ακριβώς δεν εμφανίζονται με αξιώσεις συγκεκριμένον λύσεων. Απλώς, γυρεύουν να εκφράσουν μιάν άποψη του ζητήματος, όπως τη θεωρούμε σήμερα με τις υπάρχουσες δυνατότητές μας, να αναζητήσουν και να διαγράψουν κάπως σχηματικά — τό επαναλαμβάνουμε — την πορεία που θά πρέπει ν' ακολουθήσουμε με την πράξη.

Και πρώτα - πρώτα, θά θέλαμε να τονίσουμε τούτο, που θά μας βοηθήσει κατόπι στη σύγχρονη τοποθέτηση του προβλήματος της γλώσσας: ότι δηλαδή σήμερα για μās ο δημοτικισμός δεν είναι — δε μπορεί, ούτε πρέπει να είναι — πρόβλημα ιδεολογικό, έτσι όπως τό έζησαν και τό πραγματοποιήσαν οι άλλοι τοιούτοι θεωρητικοί του.

Τότε ο άγωνας στρεφόταν αποκλειστικά σχεδόν γύρω από την άμεση ανάγκη της επικράτησης της δημοτικής, και ή μοιραία φανατική προσήλωση, που δημιουργούσε ο ανταγωνισμός προς την πανίσχυρη αντίπαλη παράτη, δεν είχε επιτρέψει, άκόμη και στους άριστους, να διευρύνουν τόν όρίζοντα της σκέψης και της δράσης τους και σε άλλα ουσιαστικότερα πνευματικά πεδία. Μοναδικό σχεδόν πνευματικό πρόβλημα ήταν τό γλωσσικό, ίσως και γιατί τό έπεβαλλε ή ανάγκη της ιστορικής εκείνης στιγμής, ίσως όμως και γιατί ή γενική πνευματική ανάπτυξη του έθνους δεν είχε άκόμη τη δυνατότητα να προβάλλει και άλλα προβλήματα, που μοιραία και αναπόφευκτα θ' απαιτούσαν διαφορετική αντιμετώπιση και αυτό του ίδιου του γλωσσικού ζητήματος. Γι' αυτό, θά μπορούσαμε να πούμε ότι τό έργο που έπίτελεσαν οι θεωρητικοί του δημοτικισμού, δεν έχει για μās καθαρά πνευματικό νόημα, αλλά μās επιβάλλεται με τη σημασία και την αξία μιας ήθικης στάσης, που δε μπορούσε άλλωστε παρά να ξυπνήσει και να γονιμοποιήσει άμεσα τό πνεύμα. Χάρη σ' αυτούς, ο άγωνας για την επικράτηση της ζωντανής γλώσσας μας έχει κριθεί στη συνείδηση του έθνους, και, δεοντολογικά τουλάχιστον,

τό πρόβλημα του δημοτικισμού δεν υπάρχει πιά. Χάρη σ' αυτούς άκόμη, μπορούμε σήμερα έμεις, άνεμπόδιστοι από τους περισπασμούς που δημιουργούσαν οι γλωσσικές διαμάχες, να τραπούμε προς την αναζήτηση και τη θεμελίωση του πνευματικού μας πολιτισμού. Μιλάμε βέβαια μόνο για τη θεωρητική πλευρά του ζητήματος, και μόνο σχετικά μ' αυτήν εδoταθούν όσα λέμε. Γιατί τά έπίτευγματα της Λογοτεχνίας παραμένουν, στο γλωσσικό τομέα, άναμριβήτητα, — καθώς άλλωστε πρέπει να όμολογηθεί ότι άναμριβήτητα είναι και ή συμβολή των θεωρητικών στην έπίλυση του προβλήματος μέσα στη Λογοτεχνία.

Στις διαλέξεις που αναφέραμε, ο κ. Μ. Τριανταφυλλίδης φάνηκε σά να ήθελε να παρίδει τη σημερινή πραγματικότητα, διατηρώντας την παλιά εκείνη, και σε μās τους ίδιους άλλωστε τόσο οικείαν άτιμόσφαιρα της μάχης για τη δημοτική. Και κατά κάποιον τρόπο, μās υπόδειξε πώς χρέος μας είναι πάντα ν' αγωνιζόμαστε για την κατastολή της γλωσσικής αντίδρασης. Δέ θέλουμε καθόλου ν' άφηθοίμε πώς υπάρχουν, και μάλιστα και σε κάποια καιρία σημεία, έστις ισχυρές αυτής της αντίδρασης. Αλλά οι κίνδυνοι τούτοι, τόσο έξωτετικοί άλλωστε, δε μπορούν πιά, όσο κι' αν επιβραδύνουν τό τελειωτικό καταστάλαγμα σε μιάν ορισμένη γλωσσική κατάσταση, να άνακόψουν τό όρόμιο που πολυμοχθα χάρσσε και άποφασιστικά ακολουθεί τό ιστορικό πνεύμα.

Έτσι, για μās σήμερα δε μπορεί νά είναι κύριος άγωνας ή καταστολή της αντίδρασης. Τόν άγωνα τούτο τόν κέρδισαν οι παλαιότεροι, — σε μās δε θά ταίριαζε ν' αγωνιζόμαστε κερδισμένους άγώνες.

Αυτό όμως δε σημαίνει, βέβαια, ότι τό ζήτημα της γλώσσας δεν υπάρχει και για μās, και ότι δεν έχουμε να διεξαγάγουμε δύσκολους άκόμη άγώνες για την κατάκτησή της. Μόνο που ο άγωνας είναι τώρα ουσιαστικότερος, έσωτερικότερος. Φθάνουμε πιά στη δυνατότητα, και μάλιστα στην άνάγκη σχεδόν, ν' αντιμετώπισουμε τό ζήτημα της γλώσσας στην άληθινή πνευματική του φύση και σ' όλη την έκταση της σημασίας του.

Σήμερα, ή εισβολή άπειρων νέων πνευματικών ρευμάτων, που δημιουργεί στην κάθε ξυπνή συνείδηση και άπειρα, όλοένα άναυχότερα προ-

βλήματα, μοιραία έστρεψε άλλου την προσοχή και μετατόπισε τό κέντρο της πνευματικής δράσης σε περιοχές άλλες, έτσι που και τό πρόβλημα της γλώσσας είμαστε αναγκασμένοι και πρέπει να τό θεωρούμε διαφορετικά. Δέν άρκεί δηλαδή σήμερα ή άπλή επικράτηση της δημοτικής, αλλά τό ζήτημα είναι πώς θά πλαστεί, πώς θά μορφοποιηθεί, σύμφωνα με τη φύση της βέβαια, ώστε να μπορεί να βοηθήσει αξία τό πνεύμα που γυρεύει μ' αυτήν να εκφραστεί.

Σ' αυτό τόν άγωνα που διεξάγεται για την έκφραση, πολλά παραστρατήματα έπαπειλούνται και θά γίνουν — παραστρατήματα που συνακολουθούν πάντοτε κάθε κρίσιμη μεταβατική στιγμή — όπως άνήσυχη και έντατική αναζήτηση. Όμως, άς μη φαντασθούν οι άλλοι τοιούτοι άγωνιστές, που άφείεραν τις δυνάμεις τους για νά διαμορφώσουν έναν, όσο γίνεται, καθαρότερο γλωσσικό τύπο, ότι άνεύθυνα και έπίπλοια προσπερνάμε κάθε δυσκολία που παρουσιάζει τό δύσκαμπτο άκόμη ύλικό, άδράχοντας την πιο εύκολη λύση, παραβιάζοντας την καθαρότητα του γλωσσικού αισθήματος, παρεισάγοντας στην έλληνική έκφραση και σκέψη τρόπους και νοήματα που της είναι ξένα. Θά θέλαμε άλλωστε να τονίσουμε, ότι ή ελληνική σκέψη και

ή ελληνική έκφραση δεν ήταν ποτέ, ούτε μπορεί να είναι κάτι πάγια δοσμένο, αλλά κάτι που άένα εξελίσσεται και πέρνει διαφορετικές μορφές, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις δυνατότητες των ιστορικών της φορέων.

Δέ θέλουμε καθόλου ν' άρνηθοίμε, βέβαια, ότι όλοι μας, λίγο ή πολύ, έχουμε ύποστεί και κινδυνεύουμε κάθε στιγμή να ύποστοίμε ξενικές έπίδρασεις. Αλλά και αυτές άκόμη, για ν' άφομοιωθούν, ή και για ν' άποτιναχθούν, άν θέλετε, πρέπει να μās γίνουν συνειδητές, — και πώς άλλως μπορεί να γίνουν, άν όχι με την έκφραση; Κι' αυτό βέβαια δεν κατορθώνεται άκαριαία.

Για νά κατακτήσουμε τόν έαυτό μας, την ελληνική μας ύπόσταση, θά πρέπει να δώσουμε διέξοδο σε όλα τά προβλήματα που μās βασανίζουν σήμερα και γυρεύουν από χόος να γίνουν κόσμος πνευματικών μορφών. Ότι είναι ξένο προς τό ελληνικό πνεύμα και δεν έπίδραται ελληνική λύση, από μόνο του θά παραμείνει. Κι' έτσι, μέσα από τά διάφορα περιβλήματα, που ο άγωνας μας, μοχθώντας να την προσπελάσει, περαστικά της όρισε, ή ελληνική σκέψη θά αναδυθεί για νά πλάσει με τό λόγο, και στην ιστορική τούτη στιγμή, κάποια τελειωτική μορφή που αξία θά περιβάλλει την άδια ουσία της.

*

Οι συνεργάτες του περιοδικού.

Όπως φαίνεται και στο προγραμματικό άρθρο του περιοδικού, τό έργο του δε μπορεί να ολοκληρωθεί με τη συνεργασία μόνο των προσώπων που είχαν την πρωτοβουλία της ίδρυσής του. Και δε μπορεί να ολοκληρωθεί, όχι μόνο γιατί δε θά έφθαναν οι δυνάμεις του στενού αυτού κύκλου, αλλά γιατί ακριβώς έργο του περιοδικού είναι κατ' έξοχήν ή πνευματική κινητοποίηση των νέων και ή ανάδειξη προσώπων που συνειδητά θ' αντιμετώπισουν τά θεμελιακά προβλήματα του πολιτισμού μας. Πολιτισμός άλλωστε, στην άληθινή του έννοια, δεν είναι μόνο αντικειμενική δημιουργία πνευματικών μορφών, αλλά και ύπαρξη ζωντανών προσώπων με δημιουργική πνευματικότητα και με κοινωνικό και πολιτικό ήθος.

Έτσι, όποιες έπιτυχίες κι' άν είχε προς άλλες κατευθύνσεις, τό περιοδικό δε θά θεωρούσε ότι άρχισε την πραγματοποίηση του κύριου σκοπού του, άν δε μπορεί να συνενώσει στην έπιδίωξη σύγχρονα αξίωτα πολιτισμού τους νέους που έχουν γνήσια πνευματικά ενδιαφέροντα. Οι παλαιότεροι άρχισαν ήδη να εκφράζουν την εκτίμησή τους προς τό περιοδικό, και την προθυμία τους να ένισχύσουν θετικά την προσπάθεια του. Έτσι, σ' αυτό τό τεύχος έχουμε τη χαρά νά δημοσιεύουμε τη συνεργασία που είδικά μās πρόσφεραν εκλεκτές πνευματικές προσωπικότητες τού τόπου, ο κ. Άγγελος Σικελιανός και ο Καθηγητής του Παριστιανίου κ. Κωνσταντίνος Τσάτσος. Όσο όμως κι' άν μās ικανοποιεί μια τέτοια έντα-

ρυντική συμβολή, ότι κυρίως μās ενδιαφέρει είναι οι νέοι να έννοήσουν την άποστολή του περιοδικού και ν' ανταποκριθούν έμπρακτα στις έπιδιώξεις του.

Σημαντικό δεν είναι να δημοσιεύονται μόνο οι πιο ουσιαστικές έστο μελέτες στις σελίδες του περιοδικού. Τό σημαντικότερο είναι, οι σκέψεις που αναπτύσσονται κάθε φορά να γίνονται άφορές για συνειδητή αντιμετώπιση των προβλημάτων που τίθουν, και έτσι ίσως και προϋποθέσεις για τη δημιουργία κάποιας ένιας στο γενικό της πνεύμα συνείδησης. Ουσιαστικό, λοιπόν, έπίτευγμα αυτής της προσπάθειας, θά ήταν τά προβλήματα που προβάλλει τό περιοδικό να γίνονται σε όλους προσωπικά προβλήματα, και οι μορφές του πνεύματος που εμφανίζονται, γόνιμα στοιχεία για την πνευματική συγχρότησή τους.

Η συνεργασία όμως των νέων στην προσπάθεια του περιοδικού πρέπει άκόμη να εκδηλωθεί και με άμεση πρωτοβουλία. Ειδικότερες ύποδείξεις προς αυτή την κατεύθυνση δεν είναι άναγκαίες, ούτε καν δυνατόες. Περιμένουμε, στον κύκλο των προβλημάτων που έχει κάπως διαγραφεί με την έκφραση των έπιδιώξεων του περιοδικού στο προηγούμενο τεύχος μας, να ξεχωρίσουν μόνοι τους θέματα μελετών, είτε γενικότερα είτε συγκεκριμένα, και όταν φτάσουν να τ' αναπτύξουν με άριότητα ικανοποιητική για τους ίδιους, να μās στείλουν την έργασία τους με τη συνείδηση ότι την έμπιστεύονται στο περιοδικό τους.